

संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र

वन्यजीव संरक्षणविषयक घडामोडींचे त्रैमासिक

खंड ५, अंक ३

जुलै २०२४ (क्र.१८)

अनुक्रमणिका

संपादकीय	3	सह्याद्री व्याघ्र राखीव क्षेत्र	10
माणूस-बिबट्या संघर्ष आणि वृत्तांकनातील सातत्य		सह्याद्री व्याघ्र राखीव क्षेत्रासाठी कोल्हापुरात नव्या सायबर विभागाचे उद्घाटन	
संरक्षित क्षेत्रातील बातम्या		बुद्धपौर्णिमेच्या प्राणिगणनेचे वृत्तांकन	
आंबोली दोडामार्ग संवर्धन राखीव क्षेत्र	4	गौताळा औट्रमघाट वन्यजीव अभयारण्य	11
सावंतवाडी दोडामार्ग परिसर ESZ घोषित करण्याचे मुंबई उच्च न्यायालयाचे सरकारला आदेश		गौताळा औट्रमघाट अभयारण्यात बुद्धपौर्णिमेच्या प्राणिगणनेनिमित्त मानद वन्यजीव रक्षकांचा सल्ला	
उमरेड कऱ्हांडला वन्यजीव अभयारण्य	5	पेंच व्याघ्र राखीव क्षेत्र/उमरेड कऱ्हांडला वन्यजीव अभयारण्य	11
नागपूर अलाहाबाद राष्ट्रीय महामार्गाच्या उमरेड कऱ्हांडला अभयारण्यातील टप्प्याच्या रुंदीकरणाला वन विभागाकडून परवानगी नाही		बुद्धपौर्णिमेला पेंच व उमरेड कऱ्हांडला संरक्षित क्षेत्रांमध्ये वाघ, बिबट्यांसह ३,०००हून अधिक प्राण्यांचे दर्शन	
ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्र	5	मेळघाट व्याघ्र राखीव क्षेत्र	12
ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्रात वाघाला पर्यटन वाहनांचा घेराव; वाहतुकीचे नवे नियम लागू		बुद्धपौर्णिमेच्या गणनेत मेळघाटातील अंबाबरवा अभयारण्यात दोन वाघांसह ३११ प्राण्यांचे दर्शन	
ताडोबा अंधारीच्या गाभा क्षेत्रात यंदा वणवा लागल्याची एकही नोंद नाही; बफर क्षेत्रात दोन नोंदी		राधानगरी वन्यजीव अभयारण्य	12
नवेगाव नागझिरा व्याघ्र राखीव क्षेत्र	7	राधानगरी अभयारण्यात बुद्धपौर्णिमेच्या गणनेत ७१ गव्यांसह १८४ प्राण्यांची नोंद	
नवेगाव नागझिरा व्याघ्र राखीव व्यवस्थापनाला बफर क्षेत्राचे एकसंघ नियंत्रण मिळण्याची प्रतीक्षा		सागेश्वर वन्यजीव अभयारण्य	12
यंदा जानेवारी-फेब्रुवारीपासूनच नवेगाव नागझिरा व्याघ्र राखीव क्षेत्रात पाणीटंचाई		बुद्धपौर्णिमेच्या गणनेत सागेश्वर अभयारण्यात प्रामुख्याने चितळ व सांबर हरणांचे दर्शन	
नवेगाव नागझिरा व्याघ्र राखीव क्षेत्रात तेंदूपानांचे बेकायदा संकलन; वृत्ताला वनाधिकाऱ्याचा दुजोरा		ज्ञानगंगा वन्यजीव अभयारण्य	13
पेंच व्याघ्र राखीव क्षेत्र	9	बुद्धपौर्णिमेच्या गणनेत ज्ञानगंगा अभयारण्यात २० बिबट्यांसह एकूण ६०३ प्राण्यांचे दर्शन	
वणवा लागल्याची सूचना लवकर मिळावी यासाठी पेंच व्याघ्र राखीव क्षेत्रात AIवर आधारित प्रणाली		प्रादेशिक बातम्या	
पेंच व्याघ्र राखीव क्षेत्रातील मानसिंहदेव अभयारण्यात 'लेपर्ड कॅट'चे दर्शन; पहिलीच नोंद		विदर्भ	13
		राज्यात गेल्या सहा वर्षांत वन्य प्राण्यांच्या हल्ल्यांत ४२६ व्यक्तींचा मृत्यू; विदर्भात सर्वाधिक घटना	

ताडोबा, कन्हारगाव, कावल, टिपेश्वर, इंद्रावती, चपराळा यांना जोडणाऱ्या वन्यजीव भ्रमणमार्गावर माणूस-वाघ संघर्ष तीव्र		जुन्नर वन विभागात हद्द प्रस्थापित करण्याच्या झुंजीत होणाऱ्या बिबट्यांच्या मृत्युंमध्ये वाढ माणूस-बिबट्या संघर्षाला आळा घालण्यासाठी AIचा वापर; माणिकडोह निवारा केंद्राचाही विस्तार	
<u>पश्चिम महाराष्ट्र</u>	14	बिबट्यांच्या संख्येत सुमारे २४ टक्क्यांनी घट - IUCN माणूस-बिबट्या संक्षिप्त वृत्त	20
वन्य प्राण्यांसाठी पुण्यात उभारलेल्या उपचार केंद्रात प्राण्यांवर उपचाराला सुरुवात		राष्ट्रीय बातम्या	21
जानेवारी ते १५ मे या काळात पुणे जिल्ह्यात ९४९ वणवे खेड तालुक्यात पशुधन आणि पिकांच्या नुकसानासाठी सुमारे १४ लाख रु. भरपाई		देशात गेल्या १२ वर्षांतील सर्वाधिक व्याघ्रमृत्यू २०२३ मध्ये, त्यात महाराष्ट्र आघाडीवर	
<u>उत्तर महाराष्ट्र</u>	16	वणवे टाळण्यासाठी प्रतिबंधात्मक उपाययोजना करण्याचे सर्वोच्च न्यायालयाचे आदेश	
उत्तर महाराष्ट्रातील पहिले वन्यजीव उपचार केंद्र नाशिकमध्ये सुरू		आंतरराष्ट्रीय बातम्या	22
<u>नवी मुंबई</u>	16	जगभरात २०२३ मध्ये वणव्यांमुळे वृक्षाच्छादनाचे सर्वाधिक नुकसान - 'ग्लोबल फॉरेस्ट वॉच'	
नेरूळ इथला फ्लेमिंगोचा तलाव आटतो आहे; राज्य सरकारला केंद्राकडून तपासाचे निर्देश		थोडक्यात पण महत्त्वाचे	24
<u>माणूस-बिबट्या</u>	17	किरकसाल गावात लोकसहभागातून वन्यजीव संवर्धन	
जुन्नर वन विभागातील २३३ गावे 'संभाव्य बिबट आपत्ती प्रवण क्षेत्र' म्हणून घोषित			

महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र

खंड ५, अंक ३, जुलै २०२४ (क्र. १८)

संपादक: रेश्मा जठार

सहाय्यक संपादक: पंकज सेखसरीया

सहाय्यक: राधिका अघोर

शीर्षक व रेखाचित्रे (प्रामुख्याने): अश्विनी मेनन Visual Design Studio

इतर काही रेखाचित्रे: सिद्धी जाधव, श्रुती कुलकर्णी, मधुवंती अनंतराजन, पीयूष सेखसरीया

प्रकाशक: कल्पवृक्ष

संपादकीय पत्ता: C/o कल्पवृक्ष, अपार्टमेंट ५, श्री दत्त कृपा, ९०८, जिमखाना, पुणे ४११००४, महाराष्ट्र, भारत.

दूरभाष/फॅक्स: ०२० २५६५४२३९ **ई मेल:** marathipaupdate@gmail.com

संकेतस्थळ: <https://kalpavriksh.org/documentation-outreach/newsletters/>

***

टीप: 'महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्रा'त प्रकाशित बातम्या या त्या त्या बातमीखाली दिलेल्या मूळ प्रकाशनातील बातम्यांवर
संपादकीय सोपस्कार करून प्रकाशित केलेल्या आहेत.

***

'महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्रा'च्या प्रकाशनासाठी अर्थसाहाय्य

Duleep Matthai Nature Conservation Trust

C/o **Foundation for Ecological Security** <http://fes.org.in/>

Paul Hamlyn Foundation

आणि

अनेक हितचिंतकांच्या वैयक्तिक देणग्या

माणूस-बिबट्या संघर्ष आणि वृत्तांकनातील सातत्य

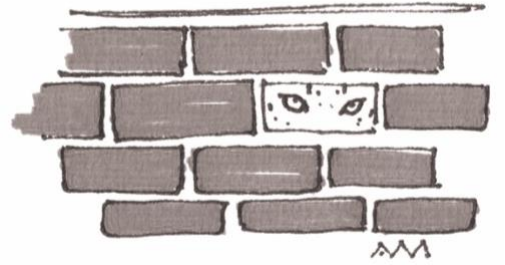
माणूस आणि बिबट्या यांच्यातील संघर्षातून उद्भवणाऱ्या प्रसंगांच्या बातम्यांचा महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्राच्या पहिल्या अंकात समावेश केला तेव्हा या विषयावरील बातम्या प्रत्येक अंकात सातत्याने येत राहतील किंवा मराठी भाषेतील विविध वृत्तपत्रांमध्ये या विषयक घटनांचे इतके वृत्तांकन मोठ्या प्रमाणात होत असते आणि चारपाच वर्षांनंतरही तसे होत राहिल असे वाटले नव्हते. मात्र, वार्तापत्राच्या प्रत्येक अंकासाठी बातम्या शोधताना लक्षात येत गेले की या समस्येची व्याप्ती आणि गांभीर्य बरेच मोठे असावे कारण माणूस-बिबट्या यांच्यातील संघर्षाच्या घटनांच्या बातम्या नित्यनेमाने आणि नजरेआड करता येणार नाहीत इतक्या मोठ्या संख्येने येत असतात.

या वृत्तांकनात बिबट्यांच्या हल्ल्यांत होणारी मनुष्यहानी, पशुधनावरील हल्ले, उभी पिके असलेल्या शेतांचा मादी बिबट्यांकडून बछड्यांसह आसरा घेण्यासाठी होणारा वापर, त्यातून अचानक उद्भवणारे संघर्षाचे प्रसंग, खुल्या, कठडे नसलेल्या विहिरींमध्ये पडणारे बिबटे, रस्ते अपघातात ठार किंवा जखमी होणारे बिबटे, ग्रामीण आणि शहरी भागांमध्येही दाट लोकवस्तीत दिसणारे बिबटे अशा घटनांचा प्रामुख्याने समावेश आढळतो. या घटना अस्वस्थ करणाऱ्या आहेत. त्यात, प्रस्तुत अंकातील 'जुन्नर वन विभागातील २३३ गावे 'संभाव्य बिबट आपत्ती प्रवण क्षेत्र' म्हणून घोषित' या मथळ्याखालील वृत्ताची भर पडली आहे.

आपत्ती व्यवस्थापन कायदा २००५ च्या कलम (३०) (२) अंतर्गत (iii) व (iv) क्रमांकांच्या तरतुदींच्या आधारे पुणे जिल्हाधिकार्यांनी जुन्नर वन विभागात संभाव्य बिबट आपत्ती प्रवण क्षेत्र घोषित केले आहे. अशा प्रकारची म्हणजे माणसाच्या वन्य प्राण्याबरोबरच्या संघर्षातील घटना वाढल्यामुळे आपत्ती प्रवण क्षेत्र घोषित करावी लागण्याची ही राज्यातील पहिलीच वेळ असावी.

देशातील बिबट्यांच्या गणनेचा अहवाल यंदा १ मार्च रोजी जाहीर झाला. सर्वाधिक बिबटे असलेल्या राज्यांमध्ये देशात महाराष्ट्र दुसऱ्या क्रमांकावर आहे. तसेच, महाराष्ट्रातील ७५% बिबटे संरक्षित क्षेत्राच्या बाहेर आहेत. असे दोन राज्यांच्या दृष्टीने दोन दखलनीय निष्कर्ष या अहवालात मांडले आहेत. बिबट्यांसह उद्भवणारे संघर्षाचे वाढते प्रसंग लक्षात घेऊन बिबट्यांची नसबंदी करण्याचा पर्याय काही महिन्यांपूर्वी मांडण्यात आला होता. या पार्श्वभूमीवर बिबट्या आपत्ती प्रवण क्षेत्राच्या घोषणेचे वृत्त चिंताजनक आहे. त्याचबरोबर, वृत्तांकन आणि अहवालाचा एकत्रित विचार केला तर काही प्रश्नही उपस्थित होतात.

देशात आणि राज्यातही सर्वत्र बिबट्यांची संख्या वाढली आहे का? की बिबट्यांच्या पद्धतशीर गणनेमुळे ही संख्या समोर आली आहे? नेमका हाच प्रश्न IUCN च्या उपलब्ध विदेच्या आधारे केलेल्या मूल्यांकनात अधोरेखित झाला आहे. किंबहुना त्या मूल्यांकनात भारतात बिबट्यांची संख्या सुमारे २४ टक्क्यांनी घटल्याचे म्हटले आहे. महाराष्ट्रापुरते पाहिले तर प्रादेशिक वृत्तांकनात माणूस आणि बिबट्या यांच्यातील संघर्षाच्या घटनांच्या बातम्यांचे प्रमाण मोठे भासते. मात्र, हे वृत्तांकन राज्यातील माणूस आणि बिबट्या यांच्यातील परस्परसंबंधाच्या प्रत्यक्ष परिस्थितीचे प्रतिबिंब आहे का? ज्या भागात अशा घटनांच्या बातम्या जास्त त्या भागामध्ये प्रत्यक्षातही बिबट्यांची संख्या, संघर्षाची तीव्रता जास्त आहे का? महाराष्ट्रातील काही ठराविक जिल्हे, तालुक्यांमधून होणाऱ्या वृत्तांकनात बिबट्यांविषयीच्या बातम्यांची संख्या तुलनेने जास्त आढळते. यामागील विविध कारणे काय असावीत?

आंबोली दोडामार्ग संवर्धन राखीव क्षेत्र

सावंतवाडी दोडामार्ग परिसरातील २५ गावांना ESZ घोषित करण्याचे उच्च न्यायालयाचे आदेश

दक्षिण कोकणातील २५ गावांचा समावेश असलेल्या सावंतवाडी दोडामार्ग परिसराला पर्यावरणदृष्ट्या संवेदनशील क्षेत्रा- (ESZ)चा दर्जा विनाविलंब देणे अत्यावश्यक असल्याचे निरीक्षण मुंबई उच्च न्यायालयाने एप्रिल महिन्यात नोंदवले आहे. याबाबतचा प्रस्ताव राज्य सरकारने चार महिन्यांत केंद्रीय पर्यावरण, वन व हवामान बदल मंत्रालयाकडे सादर करावा आणि त्यानंतर केंद्र सरकारने या परिसराला ESZ अधिसूचित करण्याची प्रक्रिया तातडीने सुरू करावी, असे आदेश न्यायालयाने दिले आहेत.

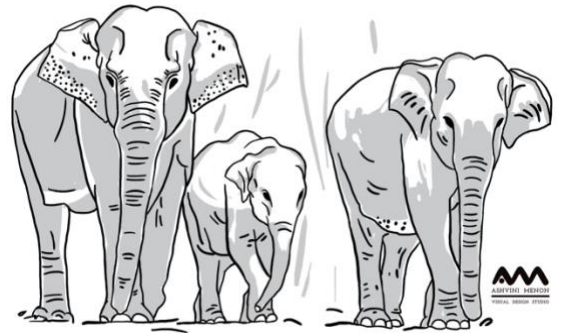
सावंतवाडी दोडामार्ग परिसर हा महाराष्ट्र, गोवा आणि कर्नाटकमधील वन्यजीव अभयारण्ये आणि राष्ट्रीय उद्याने यांना जोडणारा एक महत्वाचा दुवा आहे. जैवविविधतेने समृद्ध आणि अनेक दुर्मीळ प्रजातींचा अधिवास, तसेच आशियाई हत्ती आणि पट्टेरी वाघाचे भ्रमणक्षेत्र अशी ओळख असणारा सावंतवाडी दोडामार्ग परिसर ESA म्हणून घोषित करा, अशी मागणी करणारी याचिका 'आवाज फाऊंडेशन' आणि 'वनशक्ती' या संस्थांनी केली होती. त्यावर, निर्णय देताना न्यायालयाने उपरोक्त आदेश दिले.

केंद्र सरकारने शक्य तितक्या लवकर म्हणजे साधारणपणे ऑगस्ट महिन्यापर्यंत अंतिम अधिसूचना काढण्याचे आदेश न्यायमूर्ती नितीन जमादार आणि न्यायमूर्ती मिलिंद साठ्ये यांच्या खंडपीठाने केंद्र सरकारला दिले. तसेच, अंतिम अधिसूचना निघेपर्यंत परिसरातील वृक्षतोड रोखण्याचे अंतरिम आदेश 'जैसे थे' राहतील, अधिसूचना काढल्यानंतर ESZशी संबंधित

नियामवलीनुसार ती नियंत्रित केली जाईल, असेही खंडपीठाने स्पष्ट केले.

मोठ्या प्रमाणात वैज्ञानिक पुरावे उपलब्ध असताना आणि सावंतवाडी दोडामार्ग परिसराचे संरक्षण करण्यावर एकमत असूनही त्याचे जतन करण्यासाठी गेल्या दशकभरात फारच कमी प्रयत्न झाले, तसेच न्यायालयाच्या आदेशाचे सर्रास उल्लंघन करून या परिसरात मोठ्या प्रमाणावर जंगलतोड केली गेली हे अत्यंत दुर्दैवी आहे, असे म्हणून खंडपीठाने याला राज्य सरकारची अकार्यक्षमता कारणीभूत असल्याकडे लक्ष वेधले आहे.

केवळ दोडामार्ग वन परिमंडळात गेल्या दोन वर्षांत लाखो झाडे तोडल्याची माहिती वृक्ष प्राधिकरणाने दिल्याचे 'आवाज फाऊंडेशन'च्या वतीने न्यायालयाला सांगण्यात आले. त्याची दखल घेऊन खंडपीठाने अधिकाऱ्यांना वृक्षतोडीविरोधातील आदेशाचे पालन करण्यासाठी आणि पर्यावरणीय नुकसान होणार नाही याची खात्री करण्यासाठी राज्य सरकारला कृती दल स्थापन करण्याचे आदेश दिले. सह्याद्री (पश्चिम घाट) बाबतच्या अधिसूचनेला बराच कालावधी लागणार असल्यामुळे सावंतवाडी दोडामार्ग परिसर ESZ घोषित करण्यासाठी त्या अधिसूचनेवर अवलंबून राहण्याची गरज नसल्याचे न्यायालयाने यावेळी स्पष्ट केले.

स्रोत – 'मुंबई: सावंतवाडी दोडामार्ग परिसर पर्यावरणदृष्ट्या संवेदनशील क्षेत्र घोषित करा, उच्च न्यायालयाचे केंद्र व राज्य सरकारला आदेश',

www.loksatta.com, १४.०४.२०२४.

उमरेड कऱ्हांडला वन्यजीव अभयारण्य

नागपूर अलाहाबाद राष्ट्रीय महामार्गाच्या उमरेड कऱ्हांडला अभयारण्यातील टप्प्याच्या रुंदीकरणाला वन विभागाकडून परवानगी नाही

महाराष्ट्रातील पेंच व्याघ्र राखीव, मानसिंहदेव वन्यजीव अभयारण्य आणि मध्य प्रदेशातील खवासा इथल्या पेंच व्याघ्र राखीवमधून जाणाऱ्या नागपूर ते अलाहाबाद राष्ट्रीय महामार्गाचे रुंदीकरण झाले आहे. मात्र, या महामार्गाच्या नागपूर ते आरमोरी या टप्प्याचे रुंदीकरण वन विभागाकडून परवानगी मिळत नसल्यामुळे झालेले नाही.

महामार्गाचा नागपूर आणि गडचिरोली जिल्ह्यांना जोडणारा नागपूर ते आरमोरी रस्त्याचा काही भाग उमरेड कऱ्हांडला वन्यजीव अभयारण्यातून जातो. नागपूर ते उमरेड या ४१ किलोमीटर लांबीच्या रस्त्याचे चौपदरीकरण झाले आहे. पुढे उमरेड ते नागभीड या ४२ किलोमीटर टप्प्यात रुंदीकरणाला, या भागात उमरेड कऱ्हांडला अभयारण्य आणि त्या लगतचा वन्य प्राण्यांचा भ्रमणमार्ग असल्याने, वन विभागाने विरोध दर्शविला आहे. पुढे नागभीड-ब्रम्हपुरी ते आरमोरी या खंडाचे (३५३ डी) काम चार वर्षांपूर्वी पूर्ण झाले आहे. म्हणजे उमरेड ते नागभीड या मधल्या टप्प्याचे काम झालेले नाही.

नागपूर ते अलाहाबाद या राष्ट्रीय महामार्गाच्या पेंच व्याघ्र राखीव, मानसिंह देव अभयारण्य आणि मध्य प्रदेशातील पेंच व्याघ्र राखीवमधून जाणाऱ्या टप्प्यांच्या रुंदीकरणाची मुंबई उच्च न्यायालयाच्या नागपूर खंडपीठाने दखल घेतली होती. त्यानंतर वन्य प्राण्यांच्या सुरक्षिततेसाठी आणि त्यांच्या भ्रमण मार्गाच्या ठिकाणी उड्डाणपूल, भुयारी मार्ग तयार करून महामार्गाचे रुंदीकरण करण्यात आले. त्या धर्तीवर उरलेल्या टप्प्यांतील रुंदीकरण का शक्य नाही, असा प्रश्न वृत्तात उपस्थित केला आहे.

रामटेकचे नवनिर्वाचित खासदार श्यामकुमार बर्वे यांनी वन्य प्राण्यांसाठी उपाययोजना करून उर्वरित टप्प्यांचे

रुंदीकरण तातडीने व्हावे यासाठी पाठपुरावा करणार असल्याचे म्हटले आहे.

स्रोत – राजेश्वर ठाकरे. 'नागपूर- आरमोरी महामार्गाच्या रुंदीकरणाला वनखात्याचा विरोध, काय आहेत कारणे?' www.loksatta.com, १८.०६.२०२४.

ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्र

ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्रात वाघाला पर्यटन वाहनांचा घेराव; वाहतुकीचे नवे नियम लागू

ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीवच्या गाभा क्षेत्रात १५० पेक्षा जास्त पर्यटकांनी वाघिणीला घेरल्याच्या पार्श्वभूमीवर इथल्या प्रशासनाने वाहतुकीचे नवे नियम लागू केले आहेत.

रोमा किंवा टी११४ म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या वाघिणीला १७ मे रोजी पर्यटकांनी भरलेल्या जिप्सी वाहनांनी घेरले होते. जिप्सीतील पर्यटकांसह वाहनचालकांनी नियम धुडकावून वाघिणीला अशा प्रकारे घेरले की ती त्रस्त झाली. वाघिणीच्या देहबोलीवरून ती अस्वस्थ आणि घाबरलेली असल्याचे घटनेच्या चित्रीकरणात दिसून आले आहे. ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्रातील मोहार्ली ते खातोडा रस्त्यावर ही घटना घडली. ताडोबात नियम मोडण्याची ही आतापर्यंतची सर्वात गंभीर घटना असल्याचे वृत्तात नमूद केले आहे. वाघीण आक्रमक झाला असती तर मोठी दुर्घटना घडली असती. वाघ बघण्याच्या अनाटायी आकर्षणामुळे असे प्रकार वारंवार होत असल्याकडे वन्यजीवप्रेमींनी लक्ष वेधले आहे.

या घटनेची पुनरावृत्ती टाळण्यासाठी प्रतिबंधात्मक उपाय म्हणून जामनी चौक ते जामनी तलाव या रस्त्यावर पुन्हा एकदश वाहतुकीचा पूर्वी लागू असलेला नियम लागू करण्यात आला आहे. गेली दोन वर्षे या नियमातून सवलत देण्यात आली होती. पर्यटनाच्या मार्गावर वाहनांना यू-टर्न घेण्याची परवानगी यापुढे नाही. वाहन उलट मागे (रिवर्स गिअरमध्ये) चालवण्यावरही बंदी घालण्यात आली आहे.

संरक्षित क्षेत्रात पर्यटनादरम्यान गर्दी होऊ नये व वन्यजीवांना पर्यटनामुळे उपद्रव होऊ नये या हेतूंनी हे नियम लागू करण्यात आले आहेत, असे ताडोबा अंधारी गाभा क्षेत्राचे उपसंचालक आनंद रेड्डी यांनी सांगितले.

कोळसा, ताडोबा, कोलारा आणि मोहर्ली वनपरिक्षेत्रांना या नव्या नियमांची माहिती देण्यात आली आहे. तसेच, प्रशासनाने पर्यटकांवर लक्ष ठेवण्यासाठी आणि नव्या नियमांची अंमलबजावणी होत असल्याची खातरजमा करण्यासाठी गस्तीचे प्रमाण वाढवले आहे.

ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीवचे मुख्य वनसंरक्षक डॉ. जितेंद्र रामगावकर यांनी माध्यमांशी बोलताना सांगितले की ताडोबाच्या गाभा क्षेत्रातील मोहर्ली ते खातोडा रस्त्यावर वाहनांना एकाच रांगेत चालण्याची परवानगी आहे. त्यामुळे हा प्रकार उघडकीस आल्यावर तपास सुरू करण्यात आला आहे. दोषी जिप्सींची ओळख पटवण्यात सहकार्य मिळाले नाही तर व्याघ्र राखीव क्षेत्रातील संपूर्ण पर्यटन स्थगित करू, असे डॉ. रामगावकर यांनी म्हटले आहे.

पर्यटक वाघ दिसला की जिप्सी चालकांना आग्रह करून असा प्रकार करण्यास भाग पाडत असल्याचेही अनेक घटनांमध्ये आढळले आहे. (संबंधित वृत्त पाहा [महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र खंड ५ अंक २](#))

स्रोत – विजय पिंजरकर. Now, no U-turns, reverse driving in Tadoba safari',

www.timesofindia.indiatimes.com,

२८.०५.२०२४.

‘ताडोबात जिप्सी चालकांनी घेरले वाघाला!

व्यवस्थापन हादरले, पर्यटक...’

www.loksatta.com, २६.०५.२०२४.

ताडोबा अंधारीच्या गाभा क्षेत्रात यंदा वणवा लागल्याची एकही नोंद नाही; बफर क्षेत्रात दोन नोंदी

यंदा उन्हाळ्यात देशभरातील जंगलांमध्ये ११,९१७ वणवे लागले. पैकी ६६४ वणव्यांची राज्यात नोंद झाली आहे. मात्र, ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीवच्या गाभा क्षेत्रात सुकलेल्या बांबूचे वन असूनही यंदा तिथे वणवा लागल्याची एकही नोंद नाही. ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्राच्या प्रशासनाने वणवे रोखण्यासाठी विशेष नियोजन केल्याचा हा परिणाम असल्याचे वृत्तात नमूद केले आहे.

ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीवमध्ये ७०% बांबू आणि उर्वरित अन्य वनस्पती आहेत. बांबूला साधारणतः ४० वर्षांनी फुलोरा येतो व त्यानंतर बांबूचे वन सुकते. ताडोब्यात २०२० मध्ये सुरू झालेली बांबू फुलण्याची प्रक्रिया यंदा उन्हाळ्यापर्यंत चालली. या कालावधीत राखीव क्षेत्रात ठिकठिकाणी सुकलेल्या बांबूचे जंगल होते. या काळात वणवा लागला असता तर ताडोब्याची जैवविविधता धोक्यात आली असती. हे ओळखून ताडोबा प्रशासन आणि वन विभागाच्या अभ्यास गटाने सूक्ष्म नियोजन करून योजना राबवली. परिणामी, यंदा गाभा क्षेत्रात वणव्याची एकही घटना घडली नाही; तर बफर क्षेत्रात केवळ दोन घटनांची नोंद झाली आहे. २०१९ पासूनची आकडेवारी पाहता वणव्यांची ही संख्या सर्वात कमी आहे.

ताडोब्यात
१९८२ ते १९८५ या
वर्षात बांबूला फुलोरा
येऊन गेला. त्यानंतर या
क्षेत्रात साधारणतः चार
वर्षांनी नवे बांबू
पुनर्स्थापित झाले.
त्यावेळी उद्यानाचे क्षेत्र
केवळ १५५ चौ. किमी
एवढेच होते. आता

वर्ष	वणवे (गाभा आणि बफर मिळून)
२०१९	१०४
२०२०	१५
२०२१	७६
२०२२	३०
२०२३	६
२०२४	२

ताडोब्यात ६२५ चौ. किमी गाभा आणि १,१०० चौ. किमी
बफर एवढे मोठे क्षेत्र आहे. हे क्षेत्र मोठे असल्याने जपायला
काळजीपूर्वक नियोजन आवश्यक आहे.

साधारणतः फेब्रुवारी महिन्यापासून उन्हाची
तीव्रता वाढून वणव्यांचा धोका वाढतो. हा धोका
टाळण्यासाठी ताडोबा प्रशासनाने प्राथमिक कृती दलासोबत
स्थानिक युवकांना प्रशिक्षित केले. त्यांची ५ फेब्रुवारी ते १५
जून या कालावधीसाठी नियुक्ती केली. या कालावधीत
नियुक्त केलेल्या युवकांना मासिक वेतन आणि प्राथमिक
सुविधा दिल्या. वनात गस्त घालणे, वनातील उंच मनोऱ्यावर
बसून निरीक्षण करणे अशी कामे त्यांना नेमून दिली. क्षेत्रीय
वनाधिकारी, कर्मचाऱ्यांसह अशा सुमारे ५०० पेक्षा जास्त
अग्निरक्षकांच्या माध्यमातून वणवा नियंत्रण शक्य झाले.

स्रोत – 'ताडोब्याच्या 'कोअर'मध्ये शून्य वणवे! प्रकल्प
व्यवस्थापनाच्या विशेष नियोजनाचा परिणाम',
<https://marathi.indiatimes.com>,
२०.०७.२०२४.

नवेगाव नागझिरा व्याघ्र राखीव क्षेत्र

नवेगाव नागझिरा व्याघ्र राखीव व्यवस्थापनाला बफर क्षेत्राचे एकसंघ नियंत्रण मिळण्याची प्रतीक्षा

वन्यजीव संरक्षण कायदा १९७२ मध्ये ४ सप्टेंबर २००६
रोजी केलेल्या सुधारणेनुसार, व्याघ्र राखीव क्षेत्राकडे त्याच्या
बफर क्षेत्राचे एकसंघ नियंत्रण असणे बंधनकारक आहे. मात्र
बफर क्षेत्राची अधिसूचना निघून आठ वर्षे उलटून गेल्यावरही
नवेगाव नागझिरा व्याघ्र राखीव क्षेत्राला त्याचे एकसंघ
नियंत्रण मिळालेले नाही.

नवेगाव नागझिरा व्याघ्र राखीव क्षेत्राच्या बफर
क्षेत्राची अधिसूचना ७ सप्टेंबर २०१६ रोजी जारी करण्यात
आली. त्यानुसार एकूण १,२४१ चौ. किमी बफर क्षेत्र असून
त्यापैकी ६४८.६८ चौ. किमी वन क्षेत्र व ५९२.५९ चौ.
किमी महसूल क्षेत्र असून त्यात १८६ गावांचा समावेश आहे.
बफर क्षेत्रात १०० चौ. किमी पेक्षा अधिक क्षेत्र महाराष्ट्र वन
विकास महामंडळ - FDCMच्या अखत्यारित येत असून
त्यामध्ये कोट्यवधींची उलाढाल असलेली व्यावसायिक
लाकूडतोड चालते.

FDCMचे हे क्षेत्र व्याघ्र राखीवच्या एकसंघ
नियंत्रणाखाली आल्यावर व्यावसायिक लाकूडतोडीवर
बंधन येईल. त्यामुळे बफर क्षेत्राचे एकसंघ नियंत्रण नवेगाव
नागझिरा प्रशासनाला मिळणे अवघड झाले आहे, असे एका
वनाधिकार्याने सांगितले.

बफर क्षेत्राचे एकसंघ नियंत्रण व्याघ्र राखीव
क्षेत्राच्या व्यवस्थापनाखाली नसल्यास अशा व्याघ्र राखीव
क्षेत्राला केंद्र सरकारच्या व्याघ्र प्रकल्पासाठी असलेल्या
योजनेतून निधी दिला जाणार नाही, असा इशारा वर्ष २०१६
मध्ये राष्ट्रीय व्याघ्र संवर्धन प्राधिकरण – NTCA ने दिला
आहे, याकडे वन्यजीव संवर्धकांनी लक्ष वेधले आहे. तसेच,
नवेगाव नागझिरातील वन्य प्राण्यांना भ्रमणासाठी क्षेत्र कमी
पडत असल्यामुळे तृणभक्षी प्राणी लगतच्या शेतांमध्ये
शिरतात. त्यामुळे पिकांचे नुकसान टाळण्यासाठी शेतकरी
सोपा उपाय म्हणून वीजवाहक तारांचे कुंपण उभारतात.

त्यातून या प्राण्यांचा वीजेच्या धक्क्याने मृत्यू होण्याची शक्यता वाढते. खेरीज, सध्या ताडोबा, ब्रह्मपुरी आदी भागांतून वाघांचे नवेगाव नागझिरात स्थलांतरण केले जात आहे. या प्रकल्पाच्या यशस्वितेसाठीही एकसंघ नियंत्रण गरजेचे आहे, असे वन्यजीव संवर्धकांनी म्हटले आहे.

नवेगाव नागझिरा वगळता राज्यातील इतर पाच व्याघ्र राखीव क्षेत्रांची बफर क्षेत्रे संबंधित क्षेत्र संचालकांच्या एकसंघ नियंत्रणाखाली आहेत.

एकसंघ नियंत्रणाअभावी NTCA निधी देणार नाही, त्यामुळे नवेगाव नागझिराला ते लवकरात लवकर मिळावे यासाठी प्रयत्न सुरू आहेत, असे राज्याचे प्रमुख मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव) महीप गुप्ता यांनी सांगितले.

स्रोत – विजय पिंजरकर. ‘Navegaon Nagzira reserve awaits unified control of buffer, may lose NTCA grants’,
www.timesofindia.indiatimes.com,
०६.०५.२०२४.

यंदा जानेवारी-फेब्रुवारीपासूनच नवेगाव नागझिरा व्याघ्र राखीव क्षेत्रात पाणीटंचाई

भंडारा आणि गोंदिया जिल्ह्यात असलेल्या नवेगाव नागझिरा जंगलातील पाण्याचे स्रोत आटू लागल्यामुळे वन्य प्राण्यांना पाण्याच्या शोधात भटकंती करावी लागत आहे. हे वन्यजीव

पाण्यासाठी मनुष्यवस्तीजवळ येत असल्यामुळे माणूस-वन्यजीव संघर्ष वाढण्याचा धोका निर्माण झाला आहे.

जानेवारी, फेब्रुवारी महिन्यापासून जंगलातील पाण्याचे स्रोत आटण्यास सुरुवात होते. यंदा अवकाळी पावसामुळे काहीसा दिलासा मिळाला. जंगलातील पाणवटे आणि नाल्यांना पाझर फुटले. सर्वत्र हिरवळ दिसून येऊ लागली. पाणी उपलब्ध झाले. मात्र, हे पाणी किती काळ टिकणार याची शाश्वती नाही.

दहेगाव अर्जुनी क्षेत्रातील तिडका/करड वनातील अनेक पाणवटे कोरडे पडले आहेत. सौर ऊर्जेवर चालणाऱ्या बोअरवेलही बंद पडल्या आहेत. वन तलावात पाणी नाही. अनेक पाणवटे नादुरुस्त आहेत. यामधील प्लास्टिक फाटले आहे व काहीना भेगा पडल्या आहेत. त्यांची तात्काळ दुरुस्ती करण्याची गरज वृत्तात नमूद केली आहे.

स्रोत – ‘अभयारण्यात पाण्याचा ठणठणाट; नवेगाव-नागझिरातील पाणवटे कोरडे, मानव-वन्यजीव संघर्ष वाढण्याचा धोका’,
https://marathi.indiatimes.com,
०७.०५.२०२४.

नवेगाव नागझिरा व्याघ्र राखीव क्षेत्रात तेंदू पानांचे बेकायदा संकलन; वृत्ताला वनाधिकाऱ्याचा दुजोरा

तेंदू पाने संकलनासाठी ठरवून दिलेले सर्वसाधारण क्षेत्र वगळता राखीव क्षेत्रात शिरून यंदाच्या हंगामात संकलन झाल्याचे वृत्त आहे. हा प्रकार नवेगाव नागझिरा व्याघ्र राखीव क्षेत्रातील मंगेझरी, कोडेबर्गा, बोदलकसा आदी परिसरात सर्रास झाला असून त्याला संबंधित विभागाच्या अधिकाऱ्यांचे पाठबळ असल्याचा आरोप वृत्तात केला आहे. राखीव क्षेत्रात शिरून तेंदूपत्ता संकलन होते हे खरे आहे. पुढे असे होऊ नये, याकरता सक्त ताकीद दिली जाईल, असे तिरोडा वनपरिक्षेत्र अधिकाऱ्यांनी म्हटले आहे.

दरवर्षी तेंदूपत्ता संकलनातून कोट्यवधी रुपयांचे व्यवहार होतात, निविदा काढल्या जातात, त्यानुसार

संकलनाच्या हंगामात मजूर रोज जंगलात जातात, तेंदूपाने गोळा करतात आणि विकतात. शंभर पुड्यांसाठी २८५ ते ३०० रुपये मिळतात. सर्वात मोठा रोजगार देणारा हंगाम असल्याने मजुरांसाठी हा महत्त्वाचा असतो. यंदा मात्र ठराविक सर्वसाधारण क्षेत्र वगळता राखीव क्षेत्रातून तेंदूपत्ता संकलन केल्याकडे लक्ष वेधणारे वृत्त आहे. मजूर मोठ्या संख्येने नवेगाव नागझिरा व्याघ्र राखीव क्षेत्रात शिरून तेंदूपत्ता संकलन करीत आहेत.

तिरोडा वनपरिक्षेत्र अधिकाऱ्यांनी या माहितीला दुजोरा दिला असून ते म्हणाले की राखीव क्षेत्रात मजूर तेंदूपत्ता संकलन करतात. त्यामुळे या क्षेत्रात वावर असलेल्या वन्य प्राण्यांपासून मजुरांच्या जीवाला अधिक धोका आहे. सोबतच जंगले विरळ होत असल्याने वन्य प्राणी मनुष्यवस्तीकडे येत आहेत. सर्वसाधारण क्षेत्रातच तेंदूपत्ता संकलन करावे, अशा सूचना मजुरांना दिल्या आहेत.

स्रोत – ‘राखीव क्षेत्रात तेंदूपत्ता संकलनास अधिकाऱ्यांचे पाठबळ, जंगले व वन्यप्राण्यांचे अस्तित्व धोक्यात’, <https://marathi.indiatimes.com>, ०९.०५.२०२४.

पेंच व्याघ्र राखीव क्षेत्र

वणवा लागल्याची सूचना लवकर मिळावी यासाठी पेंच व्याघ्र राखीव क्षेत्रात AIवर आधारित प्रणाली

जंगलांमध्ये उन्हाळ्यात लागणाऱ्या वणव्यांमुळे होणारे नुकसान टाळण्यासाठी पेंच व्याघ्र राखीव क्षेत्रात AI अर्थात कृत्रिम बुद्धिमत्तेवर आधारित आगशोधक यंत्रणा लावण्यात येणार आहे. या यंत्रणेमुळे सुमारे १५ ते २० किमी अंतरातील परिसरावर लक्ष ठेवणे शक्य आहे. जंगलातील उंच टेकाडांवर २५ फूट मनोरे उभारून त्यावर कॅमेरे लावले जात आहेत. या कॅमेऱ्यांमुळे वणवा लागल्याची सूचना लवकर मिळेल व वणवा विझवण्यासाठी उपाययोजनांना लवकर

सुरुवात करणे शक्य होईल. या यंत्रणेचा नियंत्रण कक्ष कोलितमारा इथे उभारण्यात येणार आहे.

सध्या ‘नासा’ संस्थेच्या उपग्रहांच्या मदतीने भारतीय वन सर्वेक्षण विभागाला वणव्याविषयी माहिती उपलब्ध होते. ही माहिती वन विभाग सर्वेक्षण विभागाकडून घेतो. मात्र, या प्रक्रियेला वेळ लागतो. जंगलातील मनोऱ्यांवर तैनात कर्मचारीही आगीवर लक्ष ठेवून असतात. मात्र, कर्मचाऱ्याला साधारणतः दोन ते तीन किमीच्या परिसरातील वणवे दिसू शकतात. जंगलातील वणव्याची माहिती लवकरात लवकर मिळाल्यास त्यामुळे होणारे जंगलाचे नुकसान कमी करता येते. ही माहिती लवकर मिळाल्यास वन विभागाचे कर्मचारी घटनास्थळी त्वरेने पोहोचू शकतात. हे लक्षात घेऊन ‘सातपुडा फाउंडेशन’ आणि ब्राझीलमधील एक गट AI आधारित यंत्रणेच्या प्रकल्पावर काम करत आहे. पेंच व्याघ्र राखीवचे उपसंचालक डॉ. प्रभुनाथ शुक्ला यांनी ही माहिती दिली.

एक जूनपासून ही यंत्रणा कार्यान्वित केली जाणार असल्याचे वृत्तात म्हटले आहे. मात्र याबाबत पुढील वृत्त हाती आले नाही.

(पूर्वीचे संबंधित वृत्त पाहा *महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र* खंड ५ अंक २)

स्रोत – ‘पेंच व्याघ्र प्रकल्पात देशातील पहिलाच प्रयोग, ‘एआय’ घेणार जंगलातील वणव्यांचा शोध’, <https://marathi.indiatimes.com>, १६.०५.२०२४.

पेंच व्याघ्र राखीव क्षेत्रातील मानसिंहदेव अभयारण्यात ‘लेपर्ड कॅट’चे दर्शन; पहिलीच नोंद

पेंच व्याघ्र राखीव क्षेत्राचा भाग असलेल्या मानसिंहदेव वन्यजीव अभयारण्यात मार्जारकुळातील ‘लेपर्ड कॅट’ या लहान मांजरीच्या प्रजातीचे अस्तित्व दिसून आले आहे. अंगावर बिबट्याच्या अंगावरील ‘रोझेट’ सारखी नक्षी असल्यामुळे तिला लेपर्ड कॅट असे म्हणतात.

पेंचमध्ये स्वयंचलित कॅमेरे लावून केलेल्या एका सर्वेक्षणात बफर क्षेत्रातील नागलवाडी वनपरिक्षेत्रातील नरहर गावाजवळ ही मांजर दिसली. हा परिसर मानसिंहदेव वन्यजीव अभयारण्याचा भाग आहे. त्याला लागून असलेले पश्चिम पेंच वनपरिक्षेत्रातील जंगल हे मध्य भारतीय प्रदेशातील उत्तमरित्या संरक्षित अधिवास आहे.

लेपर्ड कॅट ईशान्य भारत, उत्तरेकडील हिमालयातील राज्ये, पश्चिम बंगाल, ओदिशा आणि सह्याद्रीच्या काही भागात आहे. मात्र, मध्य भारतीय प्रदेशात तिच्या अस्तित्वाची नोंद आजतागायत नव्हती. त्यामुळे पेंचमध्ये ती दिसल्यामुळे मध्य भारतीय प्रदेशात या प्रजातीचे अस्तित्त्व असल्याची ही पहिलीच नोंद मानली जात आहे, असे पेंच व्याघ्र राखीवच्या उपसंचालकांनी सांगितले.

मध्य भारतात उन्हाळ्यातील उच्च तापमान हे या प्रजातीला अनुकूल नसावे असा अंदाज वन्यजीवशास्त्रज्ञांनी मांडला आहे. मात्र, प्रजातीच्या अधिवासाचा अंदाज वर्तवणाऱ्या मॉडेलने मध्य प्रदेशातील कान्हा व्याघ्र राखीवमध्ये तिला अनुकूल अधिवास आहे, असे निरीक्षण नोंदवले आहे. त्यामुळे, या प्रजातीच्या अस्तित्वाची नोंद करण्यासाठी तिला अनुकूल ठिकाणे निश्चित करून तिथे सर्वेक्षणाची गरज एका वन्यजीवशास्त्रज्ञाने व्यक्त केली आहे.

स्रोत – विजय पिंजरकर. ‘Maharashtra Pench records 1st sighting of leopard cat in Central India’, www.timesofindia.indiatimes.com, १३.०५.२०२४.

सह्याद्री व्याघ्र राखीव क्षेत्र

सह्याद्री व्याघ्र राखीव क्षेत्रासाठी कोल्हापुरात नव्या सायबर विभागाचे उद्घाटन

सह्याद्री व्याघ्र राखीव क्षेत्रात शिकार आणि वन्य प्राण्यांच्या अवयवांचा चोरटा व्यापार रोखण्यासाठी कोल्हापुरात

सायबर विभाग सुरू करण्यात आला आहे. मेळघाट व्याघ्र प्रकल्पातील सायबर विभागाप्रमाणे हा विभाग कोल्हापूर वनवृत्तात काम करणार आहे.

वन्यजीव व वनांशी संबंधित गुन्हांना आळा घालण्यासाठी संशयित आरोपींवरील आरोप सिद्ध होण्यासाठी आवश्यक तांत्रिक माहिती या सायबर विभागामार्फत उपलब्ध होईल. वने व वन्यजीव विषयक गुन्हे हाताळणे, आरोपींच्या विरोधात पुरावे गोळा करणे आणि राज्याबाहेरील आरोपींना पकडणे याकरता सायबर विभागाची मदत होईल. गुन्हे सिद्ध झाल्यास वने व वन्यजीव गुन्ह्यामधील आरोपींना शिक्षा होण्यास मदत मिळणार असून क्षेत्रिय कर्मचाऱ्यांचे मनोबल वाढेल, अशी आशा आहे.

सायबर विभागाचे उद्घाटन सह्याद्री व्याघ्र राखीवचे क्षेत्र संचालक आणि कोल्हापूर वनवृत्ताचे वनसंरक्षक आर. एम. रामानुजम यांच्या हस्ते झाले.

स्रोत - ‘शिकार, तस्करिीला आळा घालण्यासाठी सायबर सेल’, www.loksatta.com, १२.०५.२०२४. ‘वन्यजीव तस्करांच्या मुसक्या आवळणार ‘हा’ सायबर सेल; जाणून घ्या सविस्तर...’ www.loksatta.com, ११.०५.२०२४.

बुद्धपौर्णिमेच्या प्राणिगणनेचे वृत्तांकन

गौताळा औटूमघाट वन्यजीव अभयारण्य

गौताळा औटूमघाट अभयारण्यात बुद्धपौर्णिमेच्या प्राणिगणनेनिमित्त मानद वन्यजीव रक्षकांचा सल्ला

बुद्धपौर्णिमेच्या रात्री गौताळा औटूमघाट वन्यजीव अभयारण्यातील २७ पाणवट्यांवर वन्यप्राणीप्रेमींना सहभागी करून घेत प्राणिगणना झाली. या गणनेच्या निमित्ताने आयोजित केलेले मानद वन्यजीव रक्षक डॉ. किशोर पाठक यांचे मार्गदर्शनपर व्याख्यान या उपक्रमात लक्षवेधी ठरले.

बुद्धपौर्णिमेला प्राणिगणनेची प्रथा जुनी आहे. आता वन्यजीव विभागाने त्याला 'पाणवट्यांवर निरीक्षण व निसर्गानुभव कार्यक्रम' असे नाव दिले आहे. निसर्गाचा किमान अभ्यास असलेल्यांना या प्राणिगणनेत सहभागी करून घेतले पाहिजे. कोल्हा आणि लांडग्यातील फरक ओळखता न येणाऱ्यांना सहभागी करून घेतले तर प्राणिगणना आणि निसर्गसहल या दोहोंमध्ये फरक उरत नाही, अशी खंत डॉ. पाठक यांनी यावेळी व्यक्त केली. बुद्धपौर्णिमेच्या प्राणिगणनेचे गांभीर्य वन विभागाने राखावे, असे आवाहन त्यांनी यावेळी केले.

स्रोत – 'वन्य प्राणिगणनेबाबत वन खात्याने गांभीर्य ठेवावे', www.esakal.com, २३.०५.२०२४.

पेंच व्याघ्र राखीव क्षेत्र/उमरेड कऱ्हांडला वन्यजीव अभयारण्य

बुद्धपौर्णिमेच्या गणनेत पेंच व उमरेड कऱ्हांडला संरक्षित क्षेत्रांमध्ये वाघ, बिबट्यांसह ३,०००हून अधिक प्राण्यांचे दर्शन

पेंच व्याघ्र राखीव क्षेत्रातील सात आणि उमरेड कऱ्हांडला वन्यजीव अभयारण्यातील तीन अशा एकूण दहा

वनपरिक्षेत्रांमध्ये २२ व २३ मे रोजी बुद्धपौर्णिमेच्या रात्री प्राणिगणना करण्यात आली.

या प्राणिगणनेत पेंचमध्ये एकूण २,६९८ प्राणी प्रत्यक्ष दिसले. त्यापैकी २,३८० प्राणी गाभा क्षेत्रात आणि ३१८ प्राणी बफर क्षेत्रात आढळले. पेंच व्याघ्र राखीवच्या गाभा क्षेत्रात नऊ आणि बफरमध्ये नऊ असे एकूण १८ वाघ दिसले. हे मुख्यतः देवलापार आणि पूर्व पेंच या वनपरिक्षेत्रांमध्ये दिसले तर बफर क्षेत्रातील सर्व वाघ नागलवाडी वनपरिक्षेत्रात दिसले. पेंचमध्ये एकूण सहा बिबटे दिसले. त्यापैकी चार बिबटे गाभा क्षेत्रात आणि दोन बफर क्षेत्रात दिसले.

उमरेड कऱ्हांडला वन्यजीव अभयारण्यात एकूण ६५७ प्राणी दिसले. त्यात उमरेडमध्ये पाच, पवनी इथे एक व कुही क्षेत्रात तीन अशा एकूण नऊ वाघांचे आणि दोन बिबट्यांचे दर्शन झाले. इतर प्राण्यांमध्ये सांबर, चितळ, रानडुक्कर, नीलगाय, माकड, गवा हे प्राणी दिसले. एकूण २० अस्वले दिसून आली. यापैकी १२ अस्वले एकसंघ नियंत्रणाखालील पवनी क्षेत्रात दिसली. पूर्व पेंच गाभा आणि पवनी एकसंघ नियंत्रण बफर क्षेत्रात प्रत्येकी दोन उदमांजरे (ऑटर) आढळली. कोल्हाची ३६ निरीक्षणे प्रामुख्याने पूर्व पेंच आणि चोरबाहुली या वन क्षेत्रांत नोंदवण्यात आली; तर भेकराच्या २८ प्रत्यक्ष निरीक्षणांची नोंद झाली. पैकी ५०% नोंदी चोरबाहुली क्षेत्रात झाल्या.

पेंच व्याघ्र राखीवच्या गाभा क्षेत्रात येणाऱ्या पाच वनपरिक्षेत्रांत क्षेत्रीय कर्मचाऱ्यांच्या वतीने तर पवनी आणि नागलवाडी या दोन बफर वनपरिक्षेत्रांत आणि उमरेड कऱ्हांडला वन्यजीव अभयारण्यातील तीन वनपरिक्षेत्रांत क्षेत्रीय कर्मचारी आणि वन्यप्राणिप्रेमींच्या सहाय्याने निरीक्षणे नोंदवण्यात आली. पवनी आणि नागलवाडी वनपरिक्षेत्रांत ३७ तर उमरेड, पवनी आणि कुही या वनपरिक्षेत्रांत ३४ अशी एकूण ७१ तात्पुरती लाकडी मचाणे बुद्धपौर्णिमेच्या प्राणिगणनेसाठी उभारण्यात आली होती. आकस्मिक परिस्थिती हाताळण्यासाठी वैद्यकीय चमू आणि रुग्णवाहिका यांची सोय करण्यात आली होती.

स्रोत – ‘१८ वाघ... सहा बिबट अन् बुद्धपौर्णिमेच्या

रात्रीचा थरार’, www.loksatta.com,

२४.०५.२०२४.

मेळघाट व्याघ्र राखीव क्षेत्र

बुद्धपौर्णिमेच्या गणनेत मेळघाटातील अंबाबरवा अभयारण्यात दोन वाघांसह ३११ प्राण्यांचे दर्शन

बुलढाणा जिल्ह्यात मेळघाट व्याघ्र राखीव अंतर्गत येणाऱ्या अंबाबरवा वन्यजीव अभयारण्यात बुद्धपौर्णिमेच्या रात्री झालेल्या प्राणिगणनेत दोन वाघांसह ३११ वन्य प्राण्यांचे दर्शन झाले.

१७ पाणवठ्यांजवळ उभारण्यात आलेल्या १७ मचाणांवरून २३ मे रोजी दुपारी १२ ते २४ मे रोजी सकाळी ८ वाजेपर्यंत ही गणना करण्यात आली. या गणनेत दोन वाघ, १२ गवे, १० अस्वले, २६ नीलगायी, २९ सांबर, चार चौसिंगा, ३७ रानडुक्करे आढळून आली. याशिवाय मोर, रानकुत्रे इत्यादींसह एकूण ३११ प्राणी दिसले.

दहा पाणवठ्यांवर वन विभागाचे क्षेत्रीय कर्मचारी आणि १० पाणवठ्यांवर त्यांच्यासह मुंबई, अमरावती, परभणी, अकोला, खामगाव आणि बुलढाणा जिल्ह्यातील टूनकी (तालुका संग्रामपूर) इथले निसर्गप्रेमी या निसर्गानुभवात सहभागी झाले होते. प्राणिगणनेसाठी १९ वनरक्षक, ४९ वनमजूर, ५ वनपाल यांची नियुक्ती करण्यात आली होती.

गेल्या वर्षी बुद्धपौर्णिमेच्या प्राणिगणनेत निसर्गप्रेमींना वन विभागाने प्रवेश नाकारला होता. यंदा १० पाणवठ्यांवर निसर्गप्रेमींना प्रवेश दिला.

स्रोत – ‘बुलढाणा - दोन वाघांसह अनेक वन्यप्राण्यांचे दर्शन! अंबाबरवा’मधील समृद्ध वन्यजीव वैभव’, www.loksatta.com, २४.०५.२०२४.

राधानगरी वन्यजीव अभयारण्य

राधानगरी अभयारण्यात बुद्धपौर्णिमेच्या गणनेत ७१ गव्यांसह १८४ प्राण्यांची नोंद

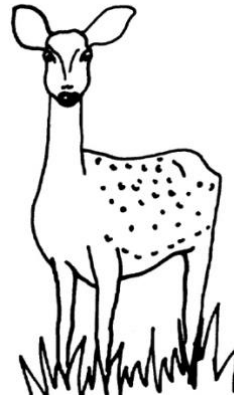
राधानगरी वन्यजीव अभयारण्यात बुद्धपौर्णिमेच्या रात्री झालेल्या प्राणिगणनेत ७१ गवे, नऊ अस्वले, १७ रानकुत्रे यांच्यासह इतर विविध प्राणीपक्षी दिसून आले. गणनेदरम्यान दिसलेल्या विविध प्रजातींच्या प्राण्यांची एकूण संख्या १८४ इतकी झाली.

राधानगरी अभयारण्यातील २६ पाणवठ्यांवर ५० वनाधिकारी व कर्मचारी आणि २६ स्वयंसेवी पर्यटकांनी ही गणना केली. कोल्हापूर वनवृत्तातील अधिकाऱ्यांनी ही माहिती दिली.

स्रोत – ‘राधानगरी जंगलात १८४ वन्यजीव आढळले’, www.esakal.com, ३०.०५.२०२४.

सागेश्वर वन्यजीव अभयारण्य

बुद्धपौर्णिमेच्या गणनेत सागेश्वर अभयारण्यात प्रामुख्याने चितळ व सांबर हरणांचे दर्शन

सागेश्वर अभयारण्यात १७१ चितळ, २२० सांबर बुद्धपौर्णिमेच्या रात्री झालेल्या प्राणिगणनेत दिसून आले.

सागेश्वर अभयारण्यातील आठ पाणवठ्यांवर २२ मे रोजी प्राणिगणना झाली. वन विभागाचे १४ अधिकारी, कर्मचारी आणि आठ प्रगणकांनी ही गणना केली. त्यामध्ये एक मुंगूस, ७१ माकडे, २८ रानडुक्करे, १७१ चितळ, चार ससे, २२० सांबर, सात साळिंदर (पॉर्क्युपाईन), ११ मोर, पाच कोल्हे आणि ५ घोरपडी (मॉनिटर लिझर्ड) हे प्राणी

दिसल्याची माहिती कोल्हापूर विभागातील वनाधिकार्यांनी प्रसिद्धीपत्रकाद्वारे जाहीर केली आहे.

स्रोत – 'सांगली: सागेश्वरमध्ये १७१ चितळ, २२० सांबर', www.loksatta.com, ३१.०५.२०२४.

ज्ञानगंगा वन्यजीव अभयारण्य

बुद्धपौर्णिमेच्या गणनेत ज्ञानगंगा अभयारण्यात २० बिबट्यांसह एकूण ६०३ प्राण्यांचे दर्शन

ज्ञानगंगा अभयारण्यात बुद्धपौर्णिमेच्या रात्री झालेल्या प्राणिगणनेत २० बिबटे, ३३ अस्वलांसह एकूण ६०३ वन्य प्राण्यांचे दर्शन झाले.

अभयारण्यातील खामगाव आणि बुलढाणा वन्यजीव परिक्षेत्रात १९ पाणवट्यांवर मचाणे उभारून प्राणिगणना करण्यात आली. गणनेत २० बिबटे, ३३ अस्वले, १७७ रानडुक्करे, आठ सार्डीदर (पॉर्क्युपाईन), १५ ससे याखेरीज मोर, नीलगायी, पँगोलीन इत्यादी मिळून एकूण ६०३ प्राणी दिसून आले.

गणनेच्या कामात वनाधिकारी व वन कर्मचाऱ्यांसह नागपूर, अकोला, जळगाव खांदे, बुलढाणा जिल्ह्यातील पर्यटकांनाही सहभागी करून घेतले होते. एकूण ८० जणांनी ही गणना केली. पर्यटकांकडून त्यासाठी प्रत्येकी २,४०० रुपये शुल्क घेण्यात आले. त्यातून त्यांच्यासाठी सुविधा पुरवल्याचे वनाधिकार्यांनी सांगितले.

स्रोत – 'ज्ञानगंगा अभयारण्यात २० बिबटे, ३३ अस्वलांसह ६०३ वन्य प्राण्यांचे दर्शन', www.esakal.com, २५.०५.२०२४.

प्रादेशिक बातम्या

विदर्भ

राज्यात गेल्या सहा वर्षांत वन्य प्राण्यांच्या हल्ल्यांत ४२६ व्यक्तींचा मृत्यू; विदर्भात सर्वाधिक घटना

गेल्या सहा वर्षांत राज्यात वन्य प्राण्यांच्या हल्ल्यांत ४२६ हून अधिक माणसांचा मृत्यू झाला, सुमारे अडीच हजारांहून अधिक जखमी झाले. सर्वाधिक घटना विदर्भातील आहेत.

सहा वर्षांतील सर्वाधिक १११ बळी हे २०२२-२३ या वर्षातील आहेत. यातील सुमारे ९० टक्क्यांहून जास्त घटना विदर्भात घडल्या आहेत. चंद्रपूर जिल्ह्यात गेल्या वर्षात वन्य प्राण्यांच्या हल्ल्यांत ठार झालेल्यांची संख्या २२ होती. यातील २१ हल्ले वाघांनी व एक बिबट्याने केला होता. २०२२ या वर्षात चंद्रपूर जिल्ह्यात वन्य प्राण्यांच्या हल्ल्यांत ठार झालेल्यांची संख्या ५३ आहे. पैकी ४६ हल्ले वाघाने तर सात बिबट्याने केले होते. जिल्ह्यात २०२४ या वर्षात वाघांच्या हल्ल्यांत माणसे ठार झाल्याच्या दहा घटनांची नोंद झाली आहे.

वाघ, बिबट्यादी वन्य प्राण्यांच्या हल्ल्यांतील मानवी मृत्यूंची वर्षानिहाय आकडेवारी तक्त्यात दिली आहे. (बातमीत या आकडेवारीचा मूळ स्रोत दिलेला नाही.)

वर्ष	मानवी मृत्यू
२०१८-१९	३६
२०१९-२०	४७
२०२०-२१	८२
२०२१-२२	८६
२०२२-२३	१११
२०२३-२४	६४

स्रोत – पंकज मोहरीर. 'मानव-वन्यजीव संघर्ष वाढला; राज्यात सहा वर्षांत ४२६ घटना, विदर्भाला सर्वाधिक फटका',

ताडोबा, कन्हारगाव, कावल, टिपेश्वर, इंद्रावती,
चपराळा यांना जोडणाऱ्या वन्यजीव भ्रमणमार्गावर
माणूस वाघ संघर्ष तीव्र

चंद्रपूर जिल्ह्यात माणूस आणि वाघ यांच्यातील संघर्ष तीव्र झाला आहे. ताडोबा, कन्हारगाव, कावल, टिपेश्वर, इंद्रावती, चपराळा या अभयारण्यांना जोडणाऱ्या महत्वाच्या भ्रमणमार्गावर आठ ते दहा महिन्यांत संघर्षाच्या घटनांमध्ये सहा वाघ आणि पाच व्यक्तींचा मृत्यू झाला आहे.

चंद्रपूर जिल्ह्यात ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीवमध्ये वाघ आहेत, मात्र त्याबरोबर जिल्ह्यातील संरक्षित क्षेत्रांबाहेरील वनांत देखील वाघांची संख्या लक्षणीय आहे. उपरोल्लेखित भ्रमणमार्गावर असलेल्या बल्लारपूर वनपरिक्षेत्रात माणूस आणि वन्यजीवांमधील संघर्षाची तीव्रता अधिक आहे. साधारणपणे जुलै २०२३ व मे २०२४ दरम्यान बल्लारपूर वनपरिक्षेत्रात सहा वाघांचा मृत्यू झाला.

वाघांची संख्या वाढत आहे आणि त्याचवेळी वनक्षेत्राचा न्हास होत चालला आहे. त्यातूनच असे प्रसंग उद्भवत असल्याचे वन्यजीव अभ्यासकांनी म्हटले आहे.

२९ जुलै २०२३ रोजी बल्लारपूर वनपरिक्षेत्रांतर्गत येणाऱ्या कळमना उपवनपरिक्षेत्र इथे वाहनाच्या धडकेत एका वाघाचा मृत्यू झाला. ७ सप्टेंबर २०२३ रोजी याच परिसरात दोन बछडे मृतावस्थेत आणि एक अशक्त बछडा आढळून आला होता. उपचारादरम्यान त्याचाही मृत्यू झाला. ८ मे

२०२४ रोजी याच क्षेत्रात एक वाघीण मृतावस्थेत आढळली. या घटनेला एक आठवडा होण्यापूर्वीच या क्षेत्रात दोन वाघांच्या झुंजीत एका वाघाचा मृत्यू झाला.

७ जानेवारी २०२४ रोजी कारवा जंगलात वाघाच्या हल्ल्यात एकाचा मृत्यू झाला. त्या नंतर २७ फेब्रुवारी रोजी आणखी एक व्यक्ती वाघाच्या हल्ल्यात ठार झाली. १४ मार्च आणि १४ एप्रिल रोजी आणखी दोघांचा वाघांच्या हल्ल्यांत मृत्यू झाला. १४ मे रोजी कळमना इथे गुराख्याचा वाघाच्या हल्ल्यात मृत्यू झाला.

ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्रातील 'रॉकेट' नावाचा वाघ मोहुर्ली बफर क्षेत्रात आला होता. वाघडोह क्षेत्रातही त्याचा वावर होता. वेकोलीच्या खदानीत सुद्धा तो वास्तव्यास होता. तिथून तो मामला क्षेत्रातून जुनोना क्षेत्रात चंद्रपूर-मूल महामार्ग व बल्लारशाह-गोंदिया रेल्वेमार्ग हे मोठे अडथळे पार करून मध्य चांदातील बल्लारशा क्षेत्रात दाखल झाला. इथे माणसांवरील हल्ल्यांना रॉकेट कारणीभूत असल्याचे सांगून त्याला जेरबंद करण्यात आले. मात्र, रॉकेटला पकडल्यानंतरही, १४ मे रोजी कळमना क्षेत्रात वाघाचा हल्ला झाला. हे लक्षात घेता सर्वच हल्ल्यांना रॉकेट हा एकमेव वाघ कारणीभूत होता, या गृहीतकात तथ्य नाही.

स्रोत – 'जगाला हवे असणारे वाघ जिल्ह्याला नकोसे झालेत; चंद्रपुरात सुरू आहे मृत्यूसत्र',

<https://marathi.indiatimes.com>,

१५.०५.२०२४.

पश्चिम महाराष्ट्र

वन्य प्राण्यांसाठी पुण्यात उभारलेल्या उपचार केंद्रात प्राण्यांवर उपचाराला सुरुवात

रस्ता अपघात किंवा इतर घटनांमध्ये जखमी झालेल्या वन्य प्राण्यांना तातडीने वैद्यकीय मदत देण्यासाठी वन विभागाने 'राष्ट्रीय संरक्षण प्रबोधिनी' (NDA) रस्त्यावर वन्य प्राण्यांसाठी उभारलेले तात्पुरते उपचार केंद्र (ट्रान्झिट ट्रीटमेंट सेंटर) सुरू झाले आहे. पुण्यासह पश्चिम आणि मध्य

महाराष्ट्रातील बचाव मोहिमांमध्ये सुटका केलेल्या वन्य प्राण्यांना उपचारासाठी इथे आणण्यास सुरुवात झाली आहे.

वन विभागाने NDA रस्त्यावरील २२ एकर राखीव वन क्षेत्रात हे केंद्र उभारले आहे. गेल्या काही वर्षांत विविध कारणांमुळे शहर आणि लगतच्या भागात वन्य प्राण्यांचे वाढलेले अपघात लक्षात घेता उपचार केंद्राच्या उभारणीसाठी प्रस्ताव वर्ष २०१८ मध्ये वन विभागाने राज्य सरकारला पाठवला. त्याला मान्यता मिळाल्यावर कामाला सुरुवात झाली. पहिल्या टप्प्यातील काम पूर्ण झाले असून, सध्या प्राण्यांवर उपचार सुरू आहेत, अशी माहिती सहायक वनसंरक्षकांनी दिली.

केंद्राच्या व्यवस्थापनाची जबाबदारी वन विभागाने 'रेस्क्यू चॅरिटेबल ट्रस्ट' (RCT) वर सोपवली आहे. सध्या बिबट्यांच्या पिंजऱ्यांची उभारणी सुरू असून, लवकरच RCTच्या बावधन केंद्रातील बिबटे नव्या केंद्रात आणले जातील. दुसऱ्या टप्प्यासाठीही राज्य सरकारने निधी मंजूर केला आहे, असेही या वनाधिकार्यांनी सांगितले.

उपचार केंद्रातील काही सुविधा पुढीलप्रमाणे-

- वन्य प्राण्यांच्या बचावासाठी २४ तास 'हेल्पलाईन'
- बचाव मोहिमांसाठी आवश्यक अद्ययावत तांत्रिक साहित्य आणि प्रशिक्षित पथक
- सर्व सोयींनी सज्ज रुग्णालय
- पक्षी, सरपटणारे, उभयचर, जलचर प्राण्यांसाठी स्वतंत्र विभाग

स्रोत - 'राज्यातील सर्वात मोठे उपचार केंद्र वन्य

प्राण्यांच्या सेवेत दाखल, केंद्रात असणार 'या' सुविधा', <https://marathi.indiatimes.com>, ०३.०६.२०२४.

यंदा जानेवारी ते १५ मे या काळात पुणे जिल्ह्यात ९४९ वणवे

जानेवारी ते १५ मे या काळात 'फॉरेस्ट फायर अॅलर्ट सिस्टीम'वर पुणे जिल्ह्यात वणव्यांच्या ९४९ नोंदी झाल्या. पुणे शहर आणि लगतच्या डोंगररांगांवर तीन महिन्यांत ५६ वणव्यांची नोंद झाली असून, त्यात ११६.७३ हेक्टर वन क्षेत्र होरपळले. वणव्यांच्या सर्वाधिक घटनांची नोंद फेब्रुवारी, मार्चमध्ये झाली.

थंडीचा जोर ओसरल्यानंतर, साधारणपणे मार्चपासून राज्यातील वन क्षेत्रात, डोंगररांगांवर वणवे पेटण्यास सुरुवात होते. या पार्श्वभूमीवर वन विभागातर्फे दर वर्षी फेब्रुवारीच्या शेवटच्या टप्प्यात जंगलांतील आगी रोखण्यासाठी जाळपट्ट्या करण्यास आणि जनजागृतीपर उपक्रम राबवण्यास सुरुवात होते. यंदा मात्र जानेवारीपासूनच वणव्यांचे सत्र सुरू झाले. जानेवारी ते १५ मे या काळात प्रामुख्याने सिंहगड, कात्रजच्या टेकड्या, वेल्हे, भोर या भागांतील डोंगररांगा आणि मावळ, मुळशीमध्ये मोठ्या प्रमाणावर वणवे पेटले. वेताळ टेकडीसह बावधन, कोंढवा आणि वाघोलीतील टेकड्यांवरही लहानमोठ्या वणव्यांची नोंद झाली. पुणे जिल्ह्यातील वणव्यांमध्ये ९५% वणवे मानवनिर्मित असल्याचा वन विभागाचा दावा आहे.

पुणे विभागातील वणव्यांची आकडेवारी

महिना	वणवे	जळीत क्षेत्र (हेक्टर)
जानेवारी	१	२
फेब्रुवारी	२२	३९.५
मार्च	२०	४५.९
एप्रिल	१३	२९.३३
एकूण	५६	११६.७३

फॉरेस्ट फायर सिस्टीमवरील आकडेवारीनुसार, मे महिन्याच्या दुसऱ्या आठवड्यातील आठ दिवसांत सर्वाधिक वणवे हिमाचल प्रदेशात (९२०) नोंदवले गेले असून महाराष्ट्र (२४८) दुसऱ्या क्रमांकावर होता.

त्यापाठोपाठ उत्तराखंड (२१८), मध्य प्रदेश (२०८) आणि ओडिशा (१८०) यांचा अनुक्रमे तिसरा, चौथा, पाचवा क्रमांक लागला.

स्रोत – ‘पुण्यात वणव्यांची मालिका सुरूच; तीन महिन्यात ५६ घटना, ११७ हेक्टर वनक्षेत्र भक्ष्यस्थानी’, <https://marathi.indiatimes.com>, १८.०५.२०२४.

खेड तालुक्यात पशुधन आणि पिकांच्या नुकसानासाठी सुमारे १४ लाख रु. भरपाई

पुणे जिल्ह्यातील खेड तालुक्यात आर्थिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये वन्य प्राण्यांच्या हल्ल्यांत १३५ पाळीव जनावरांचा मृत्यू झाल्याप्रकरणी वन विभागाने १०८ शेतकऱ्यांना ११,५०,९४१ रुपये नुकसानभरपाईदाखल दिले. तसेच, पिकांच्या नुकसानभरपाईदाखल दिलेली रक्कम २,५५,०८२ रुपये इतकी आहे.

वन्य प्राण्यांच्या हल्ल्यांत ७१ शेळ्या, २० बोकड, २६ कालवडी, दोन पारडे, सहा मेंढ्या, दोन घोडे आणि आठ गोऱ्यांचा बळी गेला आहे. यामध्ये बिबट्यांच्या हल्ल्यांत बळी गेलेल्या जनावरांचाही समावेश आहे.

चास ते बुरसेवाडी पट्ट्यात वन्य प्राण्यांकडून भुईमूग, सोयाबीन आणि मका पिकांचेही नुकसान झाल्याबाबत ६२ तक्रारी आल्या होत्या. त्यांची खातरजमा आणि घटनास्थळी जाऊन पंचनामे केल्यानंतर वन विभागाने नुकसानग्रस्त शेतकऱ्यांना २,५५,०८२ रुपये भरपाईदाखल दिले. राजगुरुनगर वन विभागाच्या वनक्षेत्रपालांनी ही माहिती दिली. (संबंधित वृत्त पाहा *महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र* खंड ५ अंक २)

महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र. खंड ५, अंक ३

स्रोत – ‘वन्य प्राण्यांचे सततचे हल्ले, खेड तालुक्यात वन विभागाकडून १०८ शेतकऱ्यांना ११ लाखांची भरपाई’, <https://marathi.indiatimes.com>, २२.०५.२०२४.

उत्तर महाराष्ट्र

उत्तर महाराष्ट्रातील पहिले वन्यजीव उपचार केंद्र नाशिकमध्ये सुरू

नाशिकसह जवळपासच्या परिसरात विविध कारणांनी जखमी झालेल्या वन्यजीवांवर लवकरात लवकर उपचार करण्यासाठी नाशिकमध्ये उपचार केंद्र सुरू झाले आहे.

पुण्यातील ‘रेस्क्यू चॅरिटेबल ट्रस्ट’शी करार करून पुण्यातील उपचार केंद्राप्रमाणे सोयीसुविधा इथे उभारण्यात येत आहेत. इथे बिबट्यांसाठी चार कक्ष, लांडगे व कोल्ह्यांसाठी पाच कक्ष, वाघासाठी एक स्वतंत्र कक्ष, माकडे व वानरांसाठी दोन कक्ष आणि पक्ष्यांसाठी २५ कक्षांचे नियोजन केले आहे. या केंद्रात पूर्ण वेळ पशुवैद्यकीय अधिकाऱ्याची नेमणूक केली जाणार आहे.

संगमनेर, मालेगाव, अहमदनगर आदी विभागांतून उपचाराची गरज असलेल्या वन्य प्राण्यांना नाशिकातील नव्या केंद्रात आणणे सोयीचे ठरणार आहे. यापूर्वी इथून प्राण्यांना उपचारासाठी पुण्यात पाठवावे लागत असे.

स्रोत – ‘उत्तर महाराष्ट्रातील पहिले वन्यजीव उपचार केंद्र सुरू, कसे आहे स्वरूप?’ www.lokmat.com, ०१.०६.२०२४.

नवी मुंबई

नेरूळ इथला फ्लेमिंगोचा तलाव आटतो आहे; राज्य सरकारला केंद्राकडून तपासाचे निर्देश

नवी मुंबईतील नेरूळ एनआरआय परिसरातील डीपीएस फ्लेमिंगो सरोवराचा ऱ्हास रोखण्यासाठी ‘नॅटकनेक्ट फाऊंडेशन’ ही संस्था गेले काही महिने केंद्र सरकारकडे

पाठपुरावा करत आहे. केंद्रीय पर्यावरण, वन व हवामान बदल मंत्रालयाने १० मे रोजी या समस्येची दखल घेत या संदर्भात तपासणी करून अहवाल देण्याचे निर्देश राज्य सरकारला दिले.

सिडकोने नेरुळ इथे प्रवासी जलवाहतूक टर्मिनलच्या उभारणीसाठी मिळालेल्या पर्यावरणीय मंजूरीमध्ये लागू केलेल्या अटीचे उल्लंघन केल्याचे वृत्तात म्हटले आहे. परिणामी, फ्लेमिंगोंचा अधिवास असलेला तलाव नष्ट होण्याच्या मार्गावर आहे. तसेच, तिथे फ्लेमिंगोंचे मृत्यू होत असल्याचे 'नॅटकनेक्ट फाऊंडेशन'ने केंद्र सरकारच्या पर्यावरण व वन विभागाला कळवले होते.

पर्यावरणीय मंजूरीमध्ये लागू केलेल्या अटीमध्ये सिडको नैसर्गिक आंतरभरतीच्या पाण्याच्या प्रवाहात अडथळा आणणार नाही, अशी एक अट होती. परंतु, सिडकोच्या कामादरम्यान तलावाकडे जाणाऱ्या जलवाहिन्या बुजवल्या गेल्या आहेत. त्यामुळे भरतीचे पाणी तलावात येण्याचा मार्ग बंद झाला आहे.

केंद्राच्या प्रभाव मूल्यांकन विभागाने ईमेल पाठवून महाराष्ट्र किनारी क्षेत्र व्यवस्थापन प्राधिकरणाला या समस्येचे परीक्षण करून त्यात आढळतील त्या बाबी तक्रारदार आणि मंत्रालयाला कळवण्यास सांगितले आहे. केंद्र सरकारच्या निर्देशानंतर राज्य कांदळवन विभागाच्या एका उच्चस्तरीय पथकाने तलावाला भेट दिली. या पथकाने दिलेल्या अहवालात सिडको या प्रकरणी दुर्लक्ष करत असल्याचे म्हटले व या प्रकरणी पशुसंवर्धन आणि पर्यावरण विभागाच्या प्रधान सचिवांना सखोल चौकशी करण्यास सांगितले आहे.

स्रोत – 'डीपीएस तलावप्रकरणी अहवाल द्या; केंद्रीय पर्यावरण, वने, हवामान बदल मंत्रालयाचे राज्य सरकारला निर्देश', www.loksatta.com, ११.०५.२०२४.

माणूस-बिबट्या

जुन्नर वन विभागातील २३३ गावे 'संभाव्य बिबट आपत्ती प्रवण क्षेत्र' म्हणून घोषित

पुणे जिल्ह्यातील जुन्नर वन विभागातील जुन्नर, आंबेगाव, शिरूर, खेड तालुक्यांतील २३३ अतिसंवेदनशील गावांना 'संभाव्य बिबट आपत्ती प्रवण क्षेत्र' म्हणून जिल्हाधिकारी व जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरणाचे अध्यक्ष डॉ. सुहास दिवसे यांनी जाहीर केले आहे. माणूस व बिबट्या यांच्यातील संघर्षाच्या वाढत्या घटना लक्षात घेऊन आपत्ती व्यवस्थापन कायद्याच्या कलम ३० अन्वये हे क्षेत्र घोषित करण्यात आले आहे.

पुणे जिल्ह्यातील उत्तरेकडील जुन्नर, आंबेगाव, खेड, शिरूर या चार तालुक्यांचा जुन्नर वन विभागात समावेश होतो. वन विभागाचे क्षेत्र व्यवस्थापनाच्या दृष्टीने जुन्नर, ओतूर, मंचर, बोडेगाव, खेड, चाकण, शिरूर या सात वनपरिक्षेत्रांमध्ये विभागलेले आहे. जुन्नर वन विभागात जलसंपदा विभागाचे घोड आणि कुकडी प्रकल्पांतर्गत डिंभे, माणिकडोह, पिंपळगाव जोगे, बडन, चिल्हेवाडी, चासकमान असे मध्यम व लघु पाटबंधारे प्रकल्प असल्याने सिंचन सुविधेत वाढ झाली आहे. पाण्याच्या उपलब्धतेमुळे ऊस, केळी, द्राक्ष, डाळिंब अशी बागायती पिके या भागात घेतली जातात. दीर्घकालीन पिकांमध्ये बिबट्यांना उत्तम लपण आणि मुबलक पाणी उपलब्ध असते. तसेच, पाळीव प्राण्यांसह शेतात राहणाऱ्या माणसांच्या वाढत्या संख्येमुळे हे पाळीव प्राणी बिबट्यांसाठी सहज भक्ष्य म्हणून उपलब्ध होऊ लागले आहेत. त्यामुळे शेती क्षेत्रात, प्रामुख्याने ऊसाच्या शेतांत बिबट्यांचा वावर वाढला आहे.

'वाइल्डलाईफ इन्स्टिट्यूट ऑफ इंडिया' (WII) ने जुन्नर वन विभागाच्या हद्दीतील वन्य प्राण्यांचा अभ्यास केला. त्यात या क्षेत्रात बिबट्यांच्या संख्येची घनता प्रति १०० चौ. किमी क्षेत्रात सहा ते सात बिबटे इतकी आढळून आली आहे. तसेच बिबट्यांकडून माणसे व पशुधनावर होणारे हल्ले लक्षात घेता जुन्नर, आंबेगाव, खेड व शिरूर या

तालुक्यांमध्ये बिबट्यांची संख्या ४०० ते ४५० दरम्यान असण्याची शक्यता आहे. जुन्नर वन विभागात गेल्या पाच वर्षांत बिबट्यांच्या हल्ल्यांत ४० माणसे गंभीर जखमी झाली असून, १६ व्यक्ती मृत झाल्याचे या वृत्तात नमूद केले आहे.

स्रोत – मुस्तफा आतार. ‘पुणेकरांनो सावधान...

बिबट्यांचा तब्बल २३३ गावांना धोका; संभाव्य बिबट आपत्ती प्रवण क्षेत्र जाहीर’,

<https://marathi.indiatimes.com>,

३०.०६.२०२४.

जुन्नर वन विभागात हद्द प्रस्थापित करण्याच्या झुंजीत होणाऱ्या बिबट्यांच्या मृत्युंमध्ये वाढ

गेल्या दोन वर्षांत जुन्नर वन विभागात हद्द प्रस्थापित करताना बिबट्यांमध्ये आपसांत होणाऱ्या झुंजींमध्ये होणारे बिबट्यांचे मृत्यू वाढल्याचे निरीक्षण विभागीय वनाधिकाऱ्यांनी नोंदवले आहे.

बिबट्यांच्या संख्येत होत असलेली वाढ आणि भक्ष्य वन्य प्राण्यांची अपुरी संख्या व अधिवासाचा न्हास ही बिबट्यांच्या अशा मृत्युमागील कारणे असल्याचे त्यांनी म्हटले आहे. तसेच, मादी बिबटे बछडे पूर्ण दोन वर्षांचे होण्यापूर्वीच त्यांना सोडून देतात. या बछड्यांना मादीकडून शिकार व हद्द प्रस्थापित करण्याचे पुरेसे प्रशिक्षण मिळत नाही. परिणामी, आईपासून वेगळे झाल्यावर हद्द प्रस्थापित करण्याच्या प्रयत्नांत प्रौढ बिबट्यांशी झालेल्या झुंजीत हे बछडे मृत्युमुखी पडतात. गेल्या दोन वर्षांत जुन्नर वन विभागात मृत झालेल्या बिबट्यांमध्ये आठ महिने ते दीड वर्षे वयाच्या बिबट्यांची संख्या जास्त आहे, विभागाच्या उपवनसंरक्षकांनी ही माहिती दिली.

जुन्नर वन विभागातील मंचर वनपरिक्षेत्रात बिबट्यांच्या मृत्युंची संख्या सर्वाधिक आहे. मंचरच्या वनपरिक्षेत्र अधिकारी म्हणाल्या की बिबट्यांच्या आपसांतील झुंजी प्रामुख्याने रात्री होतात. झुंजीत एखादा गंभीर जखमी किंवा मृत झालेला बिबट्या पुढच्या दोनचार

दिवसांत आढळून आल्यावर अशा घटना उघडकीस येतात. त्यामुळे असे प्रसंग टाळणे शक्य होत नाही. वास्तविक, अशा झुंजी नैसर्गिक असल्या तरीही त्यांचे वाढते प्रमाण जुन्नर वन विभागातील अधिवास बिबट्यांच्या वाढत्या संख्येसाठी अपुरा असल्याचे लक्षण आहे, याकडे वनाधिकाऱ्यांनी लक्ष वेधले आहे.

गेल्या वर्षी मंचर आणि शिरूर वनपरिक्षेत्रांमध्ये एक ते १२ वर्षे वयोगटातील चार बिबट्यांचा उपासमारीमुळे मृत्यू झाला.

जुन्नर वन विभागातील सद्यस्थिती लक्षात घेता आगामी काही वर्षांत बिबट्यांची संख्या वाढत जाईल अशी शक्यता आहे. मात्र, त्यावर ठोस उपाययोजना आजघडीला तरी अस्तित्वात नाही. त्यामुळे वन्यजीव तज्ञांची मदत वन विभाग घेत असल्याचे उपवनसंरक्षकांनी सांगितले.

स्रोत - ‘Forest department blames territorial fights for spike in Junnar leopard deaths’,

www.timesofindia.indiatimes.com,

११.०४.२०२४.

माणूस-बिबट्या संघर्षाला आळा घालण्यासाठी

AIचा वापर; माणिकडोह निवारा केंद्राचाही विस्तार

बिबट्या आणि माणूस यांच्यातील संघर्षाचे प्रसंग कमी करण्यासाठी वन विभाग पुणे जिल्ह्यात AI अर्थात कृत्रिम बुद्धिमत्ता तंत्रज्ञानाचा वापर करणार आहे. AI वर आधारित प्रणालीमुळे बिबट्या मनुष्यवस्तीच्या जवळपास आल्यास माणसांना आगाऊ इशारा देणे शक्य होणार आहे. तसेच, माणिकडोह इथल्या बिबट्या निवारा केंद्राचा विस्तार करण्यासाठी वन विभाग कार्यरत आहे.

पुणे जिल्ह्यातील जुन्नर, आंबेगाव तालुक्याच्या पूर्व आणि शिरूर तालुक्याच्या पश्चिम भागात ज्या ठिकाणी बिबट्यांची संख्या जास्त आहे असे सात ते आठ ‘हॉटस्पॉट’ निश्चित करण्यात आले आहेत. या भागांमध्ये उपायोजनांवर वन विभाग विशेष भर देत आहे. नगदवाडी इथे या

संदर्भातील व्यवस्था केली आहे. तसेच, माणिकडोह बिबट्या निवारा केंद्रात १०० बिबटे ठेवता यावेत यासाठी केंद्राचा विस्तार करण्यात येत आहे. त्यासाठी साडेबारा हेक्टर जागा मिळणार असून, यासाठी वन विभागाने दीड कोटी रुपयांचा भरणा जलसंपदा विभागाकडे केला आहे. वर्षभरात निवारा केंद्राचे विस्तारीकरण होईल, जुन्नरच्या उपवनसंरक्षकांनी ही माहिती दिली.

गेल्या २० वर्षांपासून जुन्नर परिसरात बिबट्या-माणूस संघर्षांच्या घटना घडत आहेत. मात्र, गेल्या तीन वर्षांत त्यांचे प्रमाण लक्षणीय वाढले आहे. यंदा जानेवारी ते मे महिन्यांत काळवाडी, पिंपरी पेंढार, पिंपळवंडी भागात बिबट्यांच्या हल्ल्यांमध्ये दोघांचा मृत्यू झाला असून, अनेक जण जखमी झाले आहेत. सलग घडलेल्या या घटनांमुळे लोकांमध्ये वन विभागाविषयी तीव्र असंतोष असून, त्यातून एका महिला वनरक्षकावर लोकांनी हल्ला केला होता. मात्र, वन विभागाकडून लोकांवर दडपशाही सुरू असल्याचा आरोप निराधार आहे, असे उपवनसंरक्षकांनी सांगितले.

स्रोत – ‘जुन्नरमधील बिबट्या-मानव संघर्ष रोखण्यासाठी वन विभागाची खास उपाययोजना, बिबट्या दिसताच वाजणार सायरन’,
<https://marathi.indiatimes.com>,
२८.०५.२०२४.

बिबट्यांच्या संख्येत सुमारे २४ टक्क्यांनी घट - IUCN

भारतीय बिबट्याची (*Panthera pardus fusca*) संख्या त्याच्या गेल्या तीन पिढ्यांच्या काळात २४.५ टक्क्यांनी कमी झाल्याची शक्यता ‘इंटरनॅशनल युनिअन फॉर कॉन्झर्वेशन ऑफ नेचर’ (IUCN) ने उपलब्ध माहितीच्या आधारे मांडली आहे.

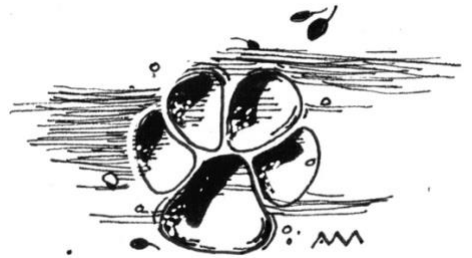
काही प्रदेशांमध्ये मात्र बिबट्यांच्या संख्येत वाढ होत असल्याची नोंद संशोधकांनी केली आहे. बिबट्यांच्या व्याप्तीचा परिसर वाढल्याचे भासते. मात्र, यापूर्वी

बिबट्यांच्या अनुषंगाने अभ्यासात लक्षात न घेतलेल्या वन्य आणि उपनगरी परिसरांमध्ये अलीकडे सखोल सर्वेक्षणे झाली, हे त्या मागील कारण असू शकते. तरीदेखील, देशात एकंदर बिबट्यांची संख्या कमी होत असल्याचे संशोधकांनी म्हटले आहे.

बेकायदा शिकारीचे प्रमाण हा बिबट्यासाठी मोठा धोका आहे. वन्य जीवांच्या बेकायदा व्यापाराबाबत एका अभ्यासाचा दाखला देऊन IUCN ने म्हटले आहे की गेल्या १० वर्षांत दर आठवड्याला चार बिबट्यांची शिकार झाली आहे. याखेरीज, माणसांशी उद्भवणारे संघर्षांचे प्रसंग आणि वन्य भक्ष्य प्राणी संख्येतील घट ही बिबट्यांच्या अस्तित्वाला असलेल्या धोक्यामागील कारणे आहेत. काही प्रदेशातील भक्ष्य प्रजातींच्या संख्येतील घट ही भविष्यात तिथल्या बिबट्यांची संख्या कमी होण्यास कारणीभूत ठरेल, असे आणखी एका अभ्यासाचा दाखला देऊन IUCN ने म्हटले आहे.

भारतात ज्या राज्यांमध्ये वाघ आहेत अशा राज्यांमधील बिबट्यांच्या संख्येचा अंदाज आहे, मात्र, वाघ नसलेली राज्ये आणि वनेतर अधिवासातील बिबट्यांच्या संख्येविषयी अंदाज नसल्याकडे IUCN ने लक्ष वेधले आहे. भारताव्यतिरिक्त जगात इतरत्र आढळणाऱ्या बिबट्यांच्या उपप्रजातींची संख्याही घटत चालल्याचे IUCN ने नोंदवले आहे.

स्रोत – रजत घई. ‘Indian leopard suspected to have decreased by 24.5% over last 3 generations: IUCN’,
www.downtoearth.org.in, १५.०७.२०२४.

माणूस-बिबट्या संक्षिप्त वृत्त

जिल्हा	तालुका/शहर	घटना	स्रोत
चंद्रपूर	राजुरा	चनाखा गावाजवळ चंद्रपूर हैद्राबाद रेल्वेमार्गावर रेल्वेच्या धडकेत बिबट्याचा मृत्यू	लोकसत्ता २७.०६.२०२४
	सिंदेवाही	मोहाळी गावात दोन बछड्यांसह बिबट्याची मादी शिरली; सहा ग्रामस्थ जखमी	लोकसत्ता १९.०७.२०२४
छत्रपती संभाजीनगर	कन्नड	भांबरवाडीत बिबट्याच्या हल्ल्यात १५ वर्षीय मुलाचा मृत्यू	महाराष्ट्र टाइम्स २६.०६.२०२४
नागपूर	नागपूर	कोंढाळी गावाजवळ चिखली माळोदे इथे खुल्या विहिरीत पडलेल्या बिबट्याची वन विभागाकडून सुटका	लोकसत्ता ०९.०७.२०२४
	सावनेर	खापा वनपरिक्षेत्रात वाकी गोसेवाडी रस्त्यावर वाहनाच्या धडकेत बिबट्याचा मृत्यू	महाराष्ट्र टाइम्स ०२.०६.२०२४
नाशिक	देवळा	भऊर इथे बिबट्याच्या हल्ल्यात युवक जखमी	लोकसत्ता १६.०७.२०२४
	नाशिक	महाराष्ट्र आरोग्य विज्ञान विद्यापीठाच्या परिसरातील बिबट्या जेरबंद; बिबट्याला हुसकावण्याच्या प्रयत्नात असलेल्या कर्मचाऱ्याला बिबट्याची नखे लागली	लोकसत्ता १३.०५.२०२४
	निफाड	कोकणगाव शिवारात मुंबई आग्रा राष्ट्रीय महामार्गावर वाहनाच्या धडकेत बिबट्या जखमी पिंपळगाव बसवंत इथे रोहित्रावर जाऊन बसलेल्या मोराची शिकार करण्याच्या प्रयत्नात विजेचा धक्का लागून बिबट्या आणि मोराचाही मृत्यू	लोकसत्ता २१.०७.२०२४ लोकसत्ता २१.०७.२०२४
पुणे	खेड	राजगुरूनगर इथे महावितरण कार्यालयात बिबट्या	महाराष्ट्र टाइम्स ११.०७.२०२४
	शिरूर	दहिवडी गावात बिबट्याच्या हल्ल्यात शाळकरी मुलाचा मृत्यू इनामगावात दर्यापट शिवारात बिबट्याच्या हल्ल्यात शेतमजुराचा १२ वर्षांचा मुलगा गंभीर जखमी	लोकसत्ता २२.०६.२०२४ लोकमत ११.०६.२०२४
बुलढाणा	बुलढाणा	मोहज शिवारात बिबट्याच्या हल्ल्यात शेतकरी जखमी व त्याची पाळीव जनावरे ठार	लोकमत ०३.०६.२०२४
	मोताळा	नळगंगा धरणाजवळ वन विभागाच्या रोपवाटिकेत बिबट्याच्या हल्ल्यात वनकर्मचारी जखमी	लोकमत ३०.०६.२०२४
रत्नागिरी	खेड	भरणे गावाच्या हद्दीत मुंबई गोवा महामार्गावर बिबट्याच्या नखांची तस्करी करणाऱ्या तिघांना अटक	महाराष्ट्र टाइम्स ०७.०६.२०२४
	राजापूर	सोलगावात मृत बिबट्या; उपासमारीने मृत्यू झाल्याचा वन विभागाचा अंदाज	लोकमत ११.०७.२०२४
	संगमेश्वर	साखरपा गावातील जाधववाडीत बिबट्याच्या हल्ल्यात तरुण जखमी	लोकमत २१.०६.२०२४

राष्ट्रीय बातम्या

देशात गेल्या १२ वर्षांतील सर्वाधिक व्याघ्रमृत्यू २०२३ मध्ये, त्यात महाराष्ट्र आघाडीवर

गेल्या १२ वर्षांत देशात सर्वाधिक व्याघ्रमृत्यू वर्ष २०२३ मध्ये झाल्याचे आकडेवारीत दिसून आले आहे. देशाने २०२३ मध्ये

सर्वाधिक १७७ वाघ गमावले. पैकी सर्वाधिक व्याघ्रमृत्यू महाराष्ट्रात झाल्याची नोंद आहे.

२०२४ या वर्षात मे महिन्यापर्यंत साडेचार महिन्यांत ५७ वाघांचा मृत्यू झाला. त्यात सर्वाधिक व्याघ्रमृत्यू मध्य प्रदेशात झाले असून, महाराष्ट्र दुसऱ्या क्रमांकावर आहे. २०२४ मधील ५६% व्याघ्रमृत्यू हे व्याघ्र राखीव व त्यातील गाभा क्षेत्रात झाले आहेत.

वर्ष २०२२च्या व्याघ्रगणनेनुसार देशात ३,१६७ वाघांची नोंद झाली आहे. २०१९ ते २०२३ ही पाच वर्षे व यंदाच्या साडेचार महिन्यांत मिळून ६८४ वाघांचा मृत्यू झाला आहे. पैकी चालू वर्षात एक जानेवारीपासून ते १८ मेपर्यंत मध्य प्रदेशात सर्वाधिक १८, महाराष्ट्रात १३ व कर्नाटकात ८ वाघांचा मृत्यू झाला आहे.

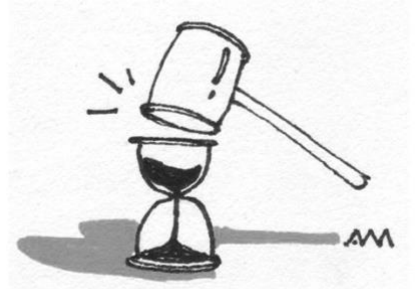
देशातील व्याघ्रमृत्यूंची आकडेवारी

वर्ष	व्याघ्रमृत्यू
२०१९	९६
२०२०	१०६
२०२१	१२७
२०२२	१२१
२०२३	१७७
२०२४	५७ (१८ मे पर्यंत)
एकूण	६८४

हे व्याघ्रमृत्यू आपापसांतील झुंज, अपघात, शिकार अशा कारणांनी अथवा नैसर्गिकरीत्या झाले आहेत. वाघांच्या अपघात व शिकारीच्या घटनाही सातत्याने घडत आहेत. महाराष्ट्रात व्याघ्रसंख्येत वाढ झाल्याचे आढळले असले तरी व्याघ्रमृत्यूंची संख्याही दुसऱ्या क्रमांकावर आहे आणि माणूस-वाघ संघर्षही वाढीस लागला आहे.

स्रोत – पंकज मोहरीर. 'देशात साडेचार महिन्यांत ५७ वाघांचा मृत्यू, सर्वाधिक घटना मध्य प्रदेशातील, तर महाराष्ट्रात...'; <https://marathi.indiatimes.com>, २०.०५.२०२४.

वणवे टाळण्यासाठी प्रतिबंधात्मक उपाययोजना करण्याचे सर्वोच्च न्यायालयाचे आदेश

उत्तराखंडात जंगलांमध्ये लागलेल्या आगीच्या घटनांची पुनरावृत्ती टाळण्यासाठी प्रशासनाला प्रतिबंधात्मक उपाययोजना कराव्या लागतील, असे सर्वोच्च न्यायालयाने ८ मे रोजी स्पष्ट केले. उत्तराखंडातील आगीच्या संदर्भात दाखल केलेल्या याचिकेवर सुनावणी करताना न्यायालयाने ही टिप्पणी केली.

उत्तराखंडातील ४०% वन क्षेत्र आगीमुळे नष्ट झाले आहे, अशी स्थानिकांची तक्रार आहे. मात्र उत्तराखंडातील केवळ ०.१% वन्यजीव क्षेत्राला आग लागली आहे, असे उत्तराखंड सरकारच्या वकिलांनी सर्वोच्च न्यायालयात सांगितले. उत्तराखंड सरकारने जंगलातील आग आटोक्यात आणण्यासाठी उचललेल्या उपाययोजनांची माहिती सर्वोच्च न्यायालयाला दिली. गेल्या

वर्षी नोव्हेंबरपासून राज्यात ३९८ जंगलांना आग लागली आहे, अशी माहिती उत्तराखंड सरकारने न्यायालयास दिली. यापैकी अनेक आगी या मानवनिर्मित असून आर्गीसंदर्भात ३५० फौजदारी गुन्हे दाखल करण्यात आले असून त्यात ६२ आरोपींचा समावेश आहे, असेही सरकारच्या वकिलांनी सांगितले. (संबंधित वृत्त पाहा *महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र* खंड ५ अंक २)

स्रोत – ‘३९८ जंगलांना मानवनिर्मित आग, सर्वोच्च न्यायालयाकडून उत्तराखंड सरकारला हरित क्षेत्र जपण्याचे आदेश’,
<https://marathi.indiatimes.com>,
 ०९.०५.२०२४.

आंतरराष्ट्रीय बातम्या

जगभरात २०२३ मध्ये वणव्यांमुळे वृक्षाच्छादनाचे सर्वाधिक नुकसान - ‘ग्लोबल फॉरेस्ट वॉच’

वर्ष २०२३ हे वर्ष जागतिक पातळीवर वणव्यांमध्ये वृक्षाच्छादनाचे सर्वाधिक नुकसान झालेले वर्ष ठरले आहे. ‘ग्लोबल फॉरेस्ट वॉच’च्या आकडेवारीनुसार, ११.९ दशलक्ष हेक्टर इतके वृक्षाच्छादन आपण गमावले असून हे वर्षभरात विविध कारणांनी गमावलेल्या वृक्षाच्छादनाच्या ४२% इतके आहे.

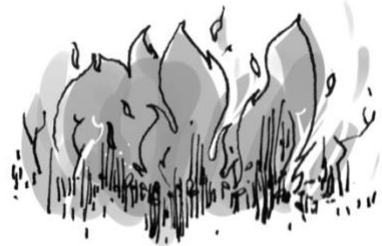
वर्ष २००१ ते २०२३ या कालावधीत जगातील जवळपास २८% वृक्षाच्छादन वणव्यांमध्ये नष्ट झाले आहे. त्यामध्ये कॅनडा आणि रशिया या देशांमध्ये सर्वोच्च दराने न्हास झाला आहे. २०२३ मध्ये कॅनडामध्ये ७.७६ दशलक्ष हेक्टर क्षेत्रावरील वृक्षाच्छादन वणव्यात जळून गेले. त्यापाठोपाठ रशिया, ब्राझिल, बोलिविआ, अमेरिका आणि ऑस्ट्रेलिया या देशांमध्येही वणव्यांमुळे वृक्षाच्छादनाचे मोठ्या प्रमाणावर नुकसान झाले. एप्रिल २०२४ च्या मध्यापासून केवळ चार आठवड्यांत एकट्या इक्वाडोरमध्ये वणव्यांच्या एकूण नोंदीपैकी सर्वोच्च ०.२७% नोंदी झाल्या.

भारतात वणव्यांचा हंगाम साधारणपणे फेब्रुवारीअखेरीस सुरू होतो आणि पुढचे १२ आठवडे राहतो. २००१ पासून भारतात वणव्यांमध्ये ३८,१०० हेक्टर क्षेत्रावरील वृक्षाच्छादन जळून गेले आहे. वर्ष २००८ मध्ये देशात ३० लाख हेक्टर क्षेत्रावरील जंगल वणवे, जंगलतोड आणि इतर कारणांमुळे नष्ट झाले. त्यानंतर भारतात वणव्यांमध्ये होणाऱ्या नुकसानात कमी होत २०१३ मध्ये सर्वात कमी म्हणजे ६०० हेक्टर क्षेत्रावर झाले. मात्र, अलिकडच्या वर्षांमध्ये वणव्यांमध्ये पुन्हा वाढ होताना दिसत आहे.

‘ग्लोबल फॉरेस्ट वॉच’च्या आकडेवारीनुसार, २०२३ मध्ये भारतात एकूण २,१३० हेक्टर जंगल नष्ट झाले. एकट्या उत्तराखंडात एप्रिलच्या शेवटच्या आठवड्यापासून आठपेक्षा जास्त नवे वणवे लागल्याची नोंद झाली असून त्यात ११.७५ हेक्टर क्षेत्रावरील वृक्षाच्छादन जळून गेले. वर्ष २००१ ते २०२३ या काळात अरुणाचल प्रदेश आणि ओडिशा या दोन राज्यांमध्ये वणव्यांमुळे सर्वाधिक, २०० हेक्टरपेक्षा जास्त क्षेत्रावरील जंगल जळाले.

अत्यंत खात्रीशीर मानल्या गेलेल्या ‘विझिबल इन्फ्रारेड इमेजिंग रेडिओमीटर सूट’ (VIIRS) प्रणालीवर १ मे २०२३ ते २९ एप्रिल २०२४ या काळात भारतात वणव्याच्या १२,६८९ एवढ्या नोंदी झाल्या. पैकी ८,९६७ नोंदी या वर्ष २०२४ मधील आहेत, याकडे ‘ग्लोबल फॉरेस्ट वॉच’ने लक्ष वेधले आहे.

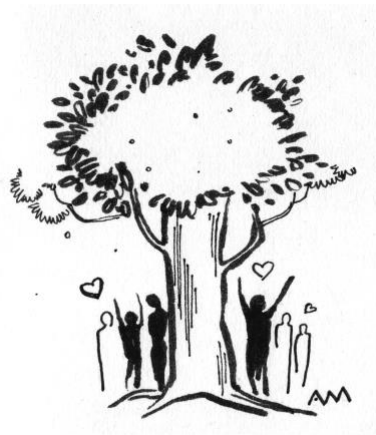
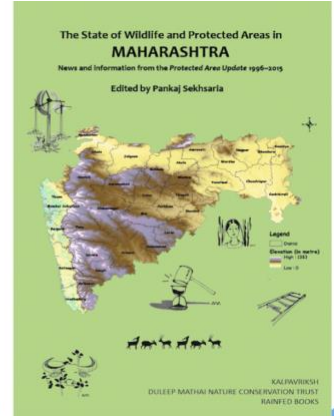
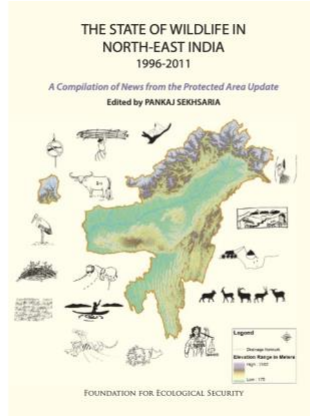
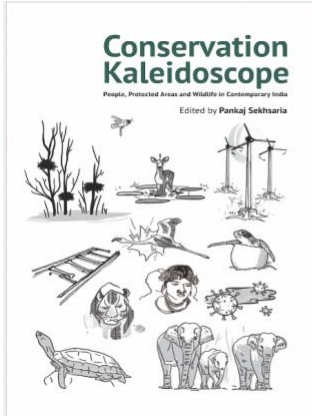
स्रोत – अँश्ली वर्गीस. ‘38,100 Hectares of Tree Cover Lost to Forest Fires’,
www.m.rediff.com, १३.०५.२०२४.

BOOKS FROM THE PA UPDATE

- 1) *Conservation Kaleidoscope: People, Protected Areas and Wildlife in Contemporary India*, 2021, 450 pp, 140 line drawings., Price: 650
- 2) *The State of Wildlife and Protected Areas in Maharashtra: News and Information from the Protected Area Update 1996-2015*, 2019. 250 pp, 100 line drawings, Price: Rs. 400
- 3) *The State of Wildlife in North-East India 1996-2011: A compilation of news from the Protected Area Update*, 2013, 330 pp, 100 line drawings, Price: Rs. 300

For more details and to order copies, please write to psekhsaria@gmail.com

Support the PA Update

We continue to need financial support to sustain the publishing of the PA Update. Please considering donating for the same or subscribing for yourself, your institutions or gifting subscriptions. For further details please write to psekhsaria@gmail.com

थोडक्यात पण महत्वाचे

किरकसाल गावात लोकसहभागातून वन्यजीव संवर्धन

किरकसाल हे पश्चिम महाराष्ट्रातील सातारा जिल्ह्यातील माण तालुक्यातील एक डोंगरी गाव. सह्याद्रीच्या पूर्वेकडील महादेव डोंगर रांगांमध्ये वसलेले हे गाव १८.२ चौ.किमी परिसरात पसरलेले आहे. तीन बाजूंनी खैर, बाभूळ, निंब, पिंपरण, अमोनी, धायटी, कारबोर अशा काटेरी वन्य वनस्पतींनी वेढलेले आहे. समुद्रसपाटीपासून ८०३ मी उंचीवर वसलेले हे गाव एकेकाळी दुष्काळाच्या झळा सोसत उभे होते. सन २०१२ नंतर जलसंधारणाच्या सूक्ष्म कामांमुळे गाव पाणीदार झाले. यामध्ये लोकसहभागाची मोठी भूमिका होती. विविध समुदायांचा सहभाग आणि प्रयत्नांमुळे गावात वृक्षारोपण व पर्यावरण संवर्धनाचे कार्य सुरू झाले.

किरकसाल हे माझे गाव. लहानपणापासूनच मला आमच्या आजी-आजोबांकडून, आईवडिलांकडून शेत शिवार, गावाविषयी विशेष ओढ लागली. मला वन्यजीव व पर्यावरणातील त्याची भूमिका या विषयात विशेष रस होता. बारावीची परीक्षा उत्तीर्ण झाल्यानंतर किरकसालमध्ये काहीतरी वन्यजीव निरीक्षणाचे उपक्रम राबवायचे माझ्या मनात होते. अशातच सन २०१९ मध्ये किरकसाल गावात पक्षी निरीक्षण आणि वन्यजीवांच्या नोंदीचे कार्य सुरू झाले. २०२० मध्ये कोविडच्या टाळेबंदीच्या काळात 'पीपल्स बायोडायव्हर्सिटी रजिस्टर' अर्थात लोक जैविकविविधता नोंदवहीचे काम सुरू झाले. गावातील उत्साही ग्रामस्थ, ज्यांना विज्ञान शिक्षणाची पार्श्वभूमी नव्हती, ते या कार्यात सहभागी झाले. पर्यावरण आणि जैवविविधता विषयक विविध चर्चासत्रे, व्याख्याने आयोजित करण्यात आली. गावपरिसरातून मी व माझ्या सहकार्यांनी २०३ प्रजातींचे पक्षी, ८६ प्रजातींची फुलपाखरे, आणि २१ प्रजातींच्या सरीसृपांच्या नोंदी घेतल्या.

सन २०२१ मध्ये, ग्रामस्थांच्या सहभागातून माळरानासह लांडग्याच्या संवर्धनासाठी शिकारबंदी, कुन्हाडबंदी, वणवाबंदी या त्रिसूत्रीच्या अंमलबजावणीला गावपातळीवर सुरुवात झाली.

सन २०२३-२४ मध्ये WWF इंडिया या संस्थेने संवर्धन उत्प्रेरक कार्यक्रमांतर्गत किरकसाल गावाला आर्थिक मदत केली. या प्रकल्पाच्या माध्यमातून स्थानिक लोकांना वन्यजीव संरक्षण, संवर्धनाबाबत विविध उपक्रमांमार्फत

प्रशिक्षण देण्यात आले. शाश्वत वन्यजीव व्यवस्थापन पद्धती ग्रामस्थांच्या सहकार्याने राबवण्यास सुरुवात झाली. कॅमेरा ट्रॅपच्या माध्यमातून माण तालुक्यात प्रथमच वन्यजीवांची छायाचित्रे टिपण्यात यश आले आहे. पट्टेरी तरस, रानमांजर, उदमांजर, खोकड, सायाळ, लांडगा यासारख्या प्राण्यांच्या नोंदी घेतल्या गेल्या. प्रकल्पाच्या माध्यमातून लोकांचा वन्यजीवांप्रती असलेला दृष्टिकोन समजण्यात यश आले आहे.

वन विभाग, स्थानिक समुदायांचा सहभाग, पुरेसा निधी, आणि वैज्ञानिक दृष्टिकोनातून पुढे या प्रकल्पामुळे संपूर्ण माण तालुक्यात, जो दुष्काळी क्षेत्र म्हणून ओळखला जातो, पर्यावरणीय दृष्टिकोन रूजवण्यास मदत होईल. भविष्यात खटाव तालुक्यातील मायणी संवर्धन राखीव क्षेत्र आणि आटपाडी तालुक्यातील आटपाडी संवर्धन राखीव क्षेत्र यांना जोडणाऱ्या महादेव पर्वत रांगांमधील किरकसाल-कुकुडवाड-तरसवाडी-पारेकरवाडी- आणि जांभूळणी यांसारख्या राखीव वनांच्या वन्यजीवांच्या भ्रमणमार्गाशी एकत्रित करण्यात महत्त्वपूर्ण ठरेल. हे प्रकल्प इथल्या गवताळ प्रदेशातील आणि शुष्क काटेरी जंगलातील वन्यजीवांच्या संरक्षण आणि संवर्धनासाठी तसेच स्थानिक समुदायांच्या शाश्वत उपजीविका आणि पर्यटनवाढीसाठी महत्त्वपूर्ण ठरतील.

- चिन्मय प्रकाश सावंत

'वाईल्डलाईफ इन्स्टिट्यूट ऑफ इंडिया'च्या पदव्युत्तर अभ्यासक्रमात विद्यार्थी व किरकसाल ग्रामस्थ.

chinmaysawant829@gmail.com

For private circulation/Printed Matter

To

From: Kalpavriksh, Apt. 5, Sri Dutta Krupa,
908 Deccan Gymkhana, Pune 411004